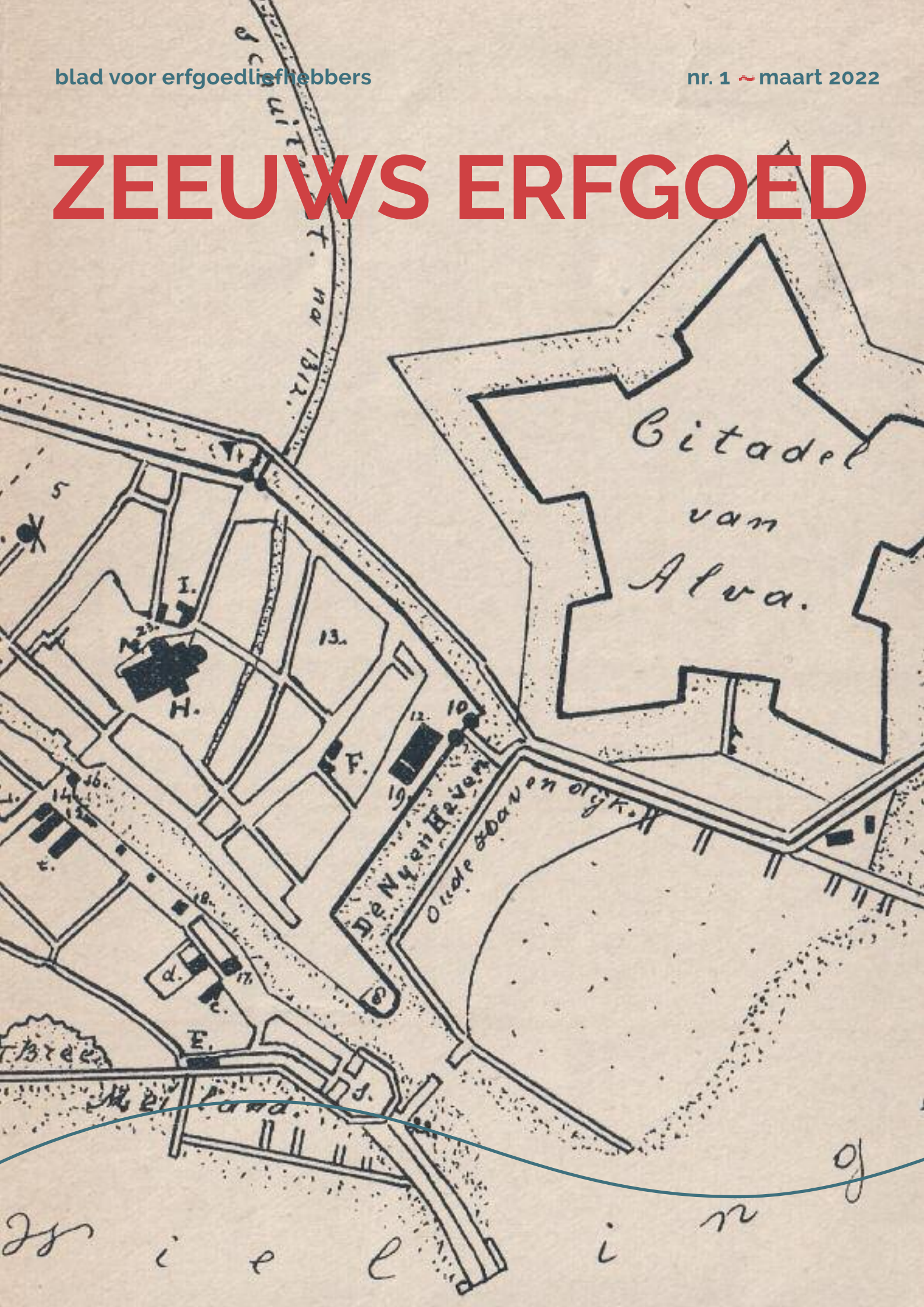

ZEEUWS ERFGOED

INHOUD

- 4 **Had Willem van Oranje gelijk?**
- 8 Grensverhalen | 8
**De dreigende annexatie van
Zeeuws-Vlaanderen**
- 13 **Erfgoed van alle Zeeuwen**
- 16 Trots op mijn monument
**Monumentale schatten op
Schouwen-Duiveland**
- 20 **Zeeuwse passie voor drukkunst**
- 23 **Monumenten verdienen een
goed opgeleide erfgoedschilder**
- 24 2021 opnieuw moeilijk jaar
voor meeste Zeeuwse musea:
43% minder bezoekers
- 25 Wat betekent de coronaperiode
voor vrijwilligers?
Vrijwilligerswerk in musea
- 27 **ERFGOEDallerlei**
- 31 NIEUW in de musea
**Een Zeeuwse meester
uit de Gouden Eeuw**
- 32 **MOOnuMENTAal**

COLOFON

Zeeuws Erfgoed - blad voor erfgoedliefhebbers is een uitgave van Erfgoed Zeeland en verschijnt vier keer per jaar (ISSN 1570-5005). Erfgoed Zeeland is het centrale aanspreekpunt voor het erfgoed in Zeeland. De activiteiten van Erfgoed Zeeland worden onder andere mogelijk gemaakt door de Provincie Zeeland.

Redactie Erfgoed Zeeland

Illustraties Erfgoed Zeeland, tenzij anders vermeld

Looierssingel 2 +31 (0)118 670 870
Postbus 49 info@erfgoedzeeland.nl
4330 AA Middelburg www.erfgoedzeeland.nl

Volg ons

Steun ons Erfgoed Zeeland staat voor het beschermen, benutten *en* beleven van erfgoed. Samen met de vele andere erfgoedorganisaties in Zeeland richten wij ons op een goed functionerende erfgoedzorg. Dit met de steun van onze donateurs. Donateur worden kan al voor 17,50 euro per jaar. Je kunt ons ook eenmalig steunen met een gift op bankrekeningnummer NL75 RABO 0335 0886 00 ten name van Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland. Meer weten? Kijk op erfgoedzeeland.nl/steun-ons.

Reacties en ledenadministratie Reacties en wijzigingen graag digitaal via zeeuwerfgoed@erfgoedzeeland.nl of via de postbus.

Opmaak decreet | **Druk** Meulenberg Media, Middelburg

Auteursrecht Het auteursrecht van *Zeeuws Erfgoed* (gehele uitgave) berust bij Erfgoed Zeeland; van externe bijdragen bij de auteurs. Gehele of gedeeltelijke overname of publicatie van artikelen is uitsluitend toegestaan met bronvermelding na toestemming van Erfgoed Zeeland en de rechthebbende(n). Erfgoed Zeeland streeft er met de uiterste zorgvuldigheid naar om voorafgaand aan het moment van publicatie contact op te nemen met de rechthebbende(n). Mochten personen of instanties als rechthebbende(n) alsnog niet benaderd zijn, dan kunnen zij hiervoor contact opnemen met de redactie. Erfgoed Zeeland kan op geen enkele wijze aansprakelijk worden gesteld voor door derden aangeleverd beeldmateriaal waarop auteursrecht berust.

Aan dit nummer droegen bij John Akkermans, Elma Berman, Saskia Buitenkamp, Peter van Druenen, Johan Francke, Hans Jongepier, Karel-Jan Kerckhaert, David Koren, Gitta Luiten, Truus Trimpe Burger-Mekking en Janneke de Wit.

Foto omslag Kaart van Vlissingen in 1752 met rechtsonder de fundamenten van de citadel van Alva | P.K. Dommissie, 1910.

Het stokje overdragen

Het wordt weer drukker op de werkvloer van Erfgoed Zeeland. Vanwege de versoepelde coronamaatregelen kunnen de medewerkers weer vaker op kantoor werken, en dat is fijn! We zijn weer volop bezig met het maken van plannen voor en uitwerken van verschillende projecten en evenementen.

Zo hebben we op 17 en 24 februari en op 10 maart - samen met de ErfgoedAcademie - de driedaagse cursus Vergunningverlening gegeven voor de Zeeuwse gemeenten. Het doel van deze cursus is om de keten van vergunning verlenen, toezichthouden en handhaven te verbeteren en van kwaliteitsimpulsen te voorzien.

Daarnaast hebben we stappen gezet in het project 'duurzame monumenten'. De website, speciaal voor eigenaren met een monumentaal pand, is live! Er is informatie te vinden over het verduurzamen van een monument, subsidies en je kunt een quiz maken om erachter te komen of het duurzaam monumentenpaspoort interessant is voor jouw woning.

Ook op het gebied van erfgoededucatie is er een grote stap gezet. Eind januari zijn de gloednieuwe Zeeuwse erfgoededucatielessen gelanceerd door Anita Pijpelink, tijdens een feestelijke bijeenkomst in het Bevrijdingsmuseum.

Al met al een goed begin van het nieuwe jaar!

Nieuwe directeur-bestuurder

Na een aantal fijne maanden bij Erfgoed Zeeland als interim directeur zit mijn tijd er binnen deze organisatie op, en draag ik vol vertrouwen het stokje over aan Monique van Doorn. Per 1 maart is Monique de nieuwe directeur-bestuurder van Erfgoed Zeeland. Monique is onder andere directeur geweest bij Casemanagement Groep en Zeeuwse Zorgschakels en brengt zo een breed scala aan ervaring en maatschappelijke betrokkenheid mee in de erfgoedorganisatie van Zeeland.

Met meer dan zes jaar bestuurlijke ervaring in het maatschappelijke domein start Monique met veel enthousiasme aan deze nieuwe uitdaging. Ze verheugt zich er op om aan de slag te gaan binnen Erfgoed Zeeland, en haar expertise en ervaring in te zetten voor de organisatie. Monique over haar nieuwe functie: "Ik heb erg veel zin om, samen met de bevlogen en deskundige medewerkers, zoveel mogelijk mensen kennis te laten maken met het mooie erfgoed van de provincie Zeeland."

Ik wens je veel leesplezier in dit nieuwe nummer en het beste voor de toekomst!

Gitta Luiten, directeur a.i.

Afbeelding

Per 1 maart is Monique van Doorn de nieuwe directeur-bestuurder van Erfgoed Zeeland.

Willem van Oranje: "Vlissingen rekende als eerste stad af met Alva's troepen."

Maar had hij gelijk?

Afbeelding

Ets van Simon Fokke uit 1784. De Spaansche bezetting uit Vlissingen verdreven, 1572 | Rijksmuseum, Amsterdam.

Het antwoord op deze vraag lijkt makkelijk, maar is het niet. Heel Nederland, inclusief Zeeland, krijgt met de paplepel ingegoten dat Den Briel de eerste was die zich bevrijdde van de Spaanse overheersing.

De tekst "Op 1 april verloor Alva zijn bril" behoort bij de top van meest ingesleten nationale dichtregels. Daar staat tegenover dat er voldoende aanwijzingen zijn die aantonen dat niet Den Briel, maar Vlissingen de eerste was. Dat is geen nieuws, want de belangrijkste bron hiervoor is al langer bekend: de felicitatiebrief die Willem van Oranje op 7 mei 1572 schreef aan de Vlissingse bevolking:

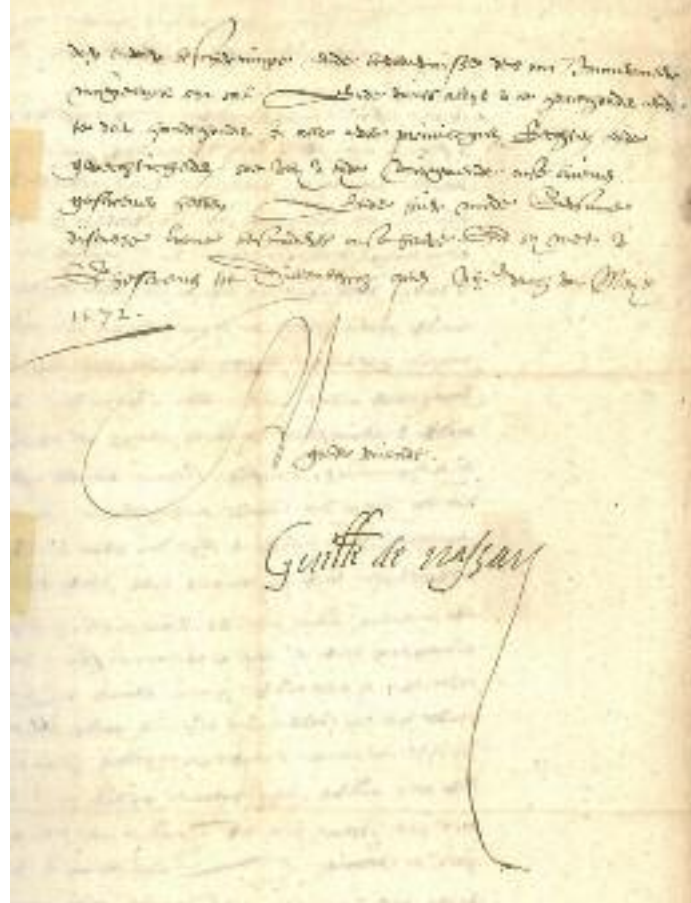
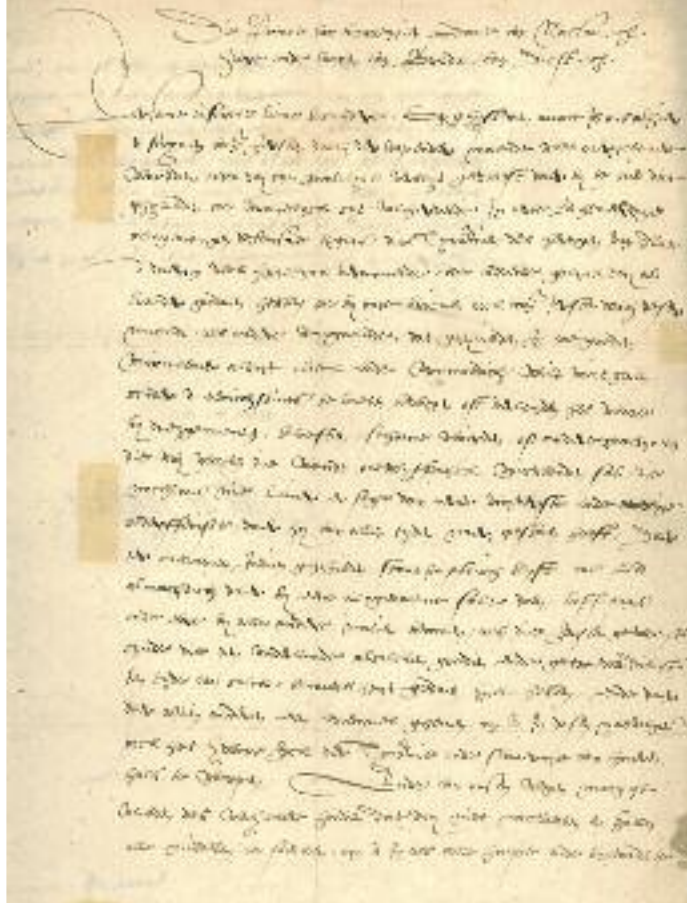
"U zal lof en eer oogsten van de andere landen, omdat u de eerste bent geweest die het Vaderland zo'n goede en trouwe dienst hebt bewezen in deze ongemakkelijke tijd. U heeft daarbij een voorbeeld gesteld voor alle anderen: ook zij kunnen, net als u, het juk van tirannie en slavernij van zich afwerpen."¹

Geen andere stad was eerder geweest, ook niet Den Briel, waar de Spanjaarden al waren vertrokken voordat een groepje ongeregelde watergeuzen op 1 april door de openstaande poorten zo naar binnen konden lopen.

Vlissingen in één dag bevrijd?

Lang is aangenomen dat de gebeurtenissen in Vlissingen op zich zelf stonden, slechts één dag duurden en niet meer waren dan een spontane opstand tegen de overlast die de Vlissingse bevolking ondervond van de ingekwartierde troepen van Alva. Toen deze ook nog eens de fundamenteën voor een citadel liet storten op de plek waar eigenlijk een nieuwe haven was gepland en eind maart het bericht kwam dat er nog meer soldaten gelegerd zouden gaan worden, barstte op eerste paasdag 6 april 1572 de bom en slaagden de Vlissingers erin om binnen één dag de stad te bevrijden. Dat 6 april de dag was waarop de Vlissingse Opstand spontaan begon én succesvol werd afgerond is echter nog

¹ Deze regels zijn een hertaling van de passage uit de originele brief: '[...] als die eerste geweest sijnde die den Vaderlande als ulcken goeden ende getrouwen dienst ten tyde van sulcke be nauwtheijt gedaen zult hebben. Ende daerdoor allien anderen een exempel gheven om U in desen naevolgenden oock het zware jock der Tyrannie ende slavernije van hueren hals te worpen.' Zeeuws Archief, Archief Vlissingen, Toegang 400, Handschriftenverzameling II.

Afbeeldingen

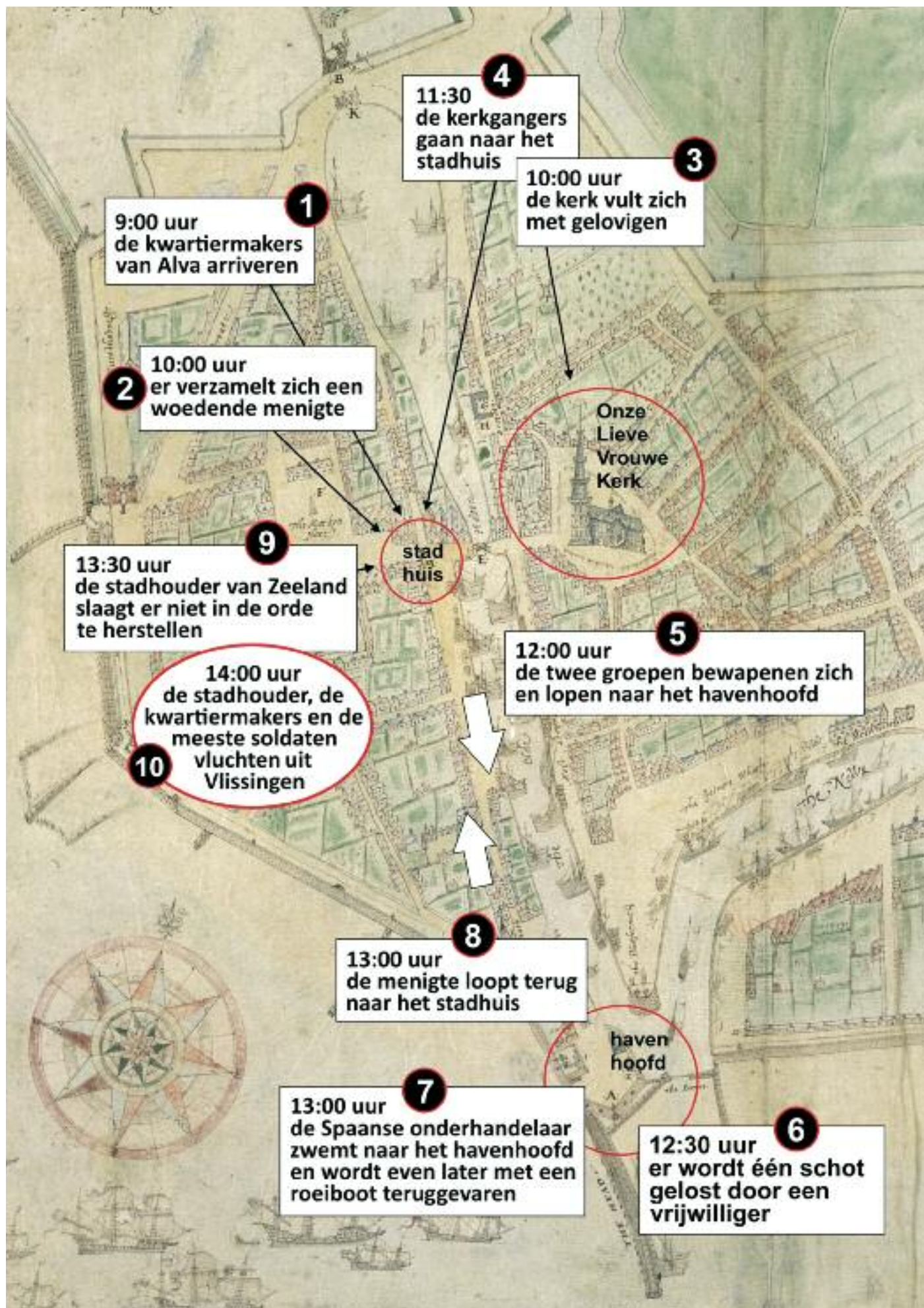
De brief die Willem van Oranje op 7 mei 1572 schreef aan de Vlissingers.

maar de vraag. Sterker nog: nieuw onderzoek in het beschikbare bronnenmateriaal wijst erop dat de gebeurtenissen al ruim vóór de eerste week van april waren voorbereid en dat de factie rondom Willem van Oranje er veel eerder bij betrokken was.

6 april kan weliswaar in de boeken blijven staan als de dag waarop de opstand eindigde, maar zeker niet als de dag waarop hij begon. De enige Vlissinger van wie een document bewaard is gebleven - Joris de Raed, in 1572 rector van de Latijnse school in de stad - noemt in zijn publicatie uit 1594 over Calvin expliciet woensdag 2 april als de dag van de opstand, daarmee waarschijnlijk doelend op het *begin* van de gebeurtenissen. Deze zienswijze past uitstekend in de aanname dat de fundamenteën van de Vlissingse Opstand al ver voor 1572 waren gelegd en wortelden in het besef bij de politieke hoofdrolspelers van die tijd dat de stad een zeer strategische ligging had aan het diepe vaarwater van de Schelde en de Noordzee. Keizer Karel V had al eens gezegd dat Vlissingen, als "de sleutel van de Nederlanden en de doorgang voor de hele wereld" een belangrijke rol kon spelen in de verdediging van zijn enorme rijk waartoe ook de Nederlanden behoorden. Op diens gezag werden al tussen 1545 en 1550 Fort Rammekens en het Keizersbolwerk in Vlissingen gebouwd. Zijn zoon en opvolger Philips II was dezelfde mening toegedaan en liet in 1567 door de landvoogd Alva een plan maken voor het versterken van de stad tegen aanvallen van buitenaf.

In ongenade

Intussen was in 1568 de opstand uitgebroken onder leiding van Willem van Oranje die in ongenade was gevallen bij Philips II en vanuit zijn vluchtadres in Duitsland het verzet organiseerde. Hij maakte hiervoor met enige tegenzin gebruik van de groeiende groep watergeuzen die min of meer autonoom opereerde vanuit Engeland en niet alleen Spaanse schepen aanviel, maar ook gewone koopvaardij schepen uit onder andere Zeeland. In februari 1572 zette Alva de Engelse koningin Elizabeth I onder druk om de Hollandse opstandelingen de toegang tot haar havens te ontfangen. Omdat Elizabeth weinig trek had in een oorlog met Spanje gaf ze hieraan gehoor, waarna de rebellen begin maart 1572 op zoek moesten naar een nieuwe thuishavenstad. Alva ging ervan uit dat Vlissingen hiervoor de meest waarschijnlijke kandidaat was en zette alles in het werk om de stad te versterken. De citadel was al in aanbouw, maar hij besloot ook de kwaliteit van de in Vlissingen gelegerde manschappen te verhogen. De ingekwartierde Waalse soldaten moesten plaats gaan maken voor een duizendtal Spaanse collega's die afkomstig waren uit andere delen van de Nederlanden, waaronder hoogstwaarschijnlijk Den Briel. Nadat de voorbereidingen waren afgerond, zond hij vanuit Bergen op Zoom een vloot van zeventien schepen naar Vlissingen, met aan boord de soldaten.

De gebeurtenissen in Vlissingen op eerste paasdag, 6 april 1572 en een indicatie van de tijdstippen | ingetekend op een detail uit de stadskaart van Adams uit 1588.

Opruien van de menigte

Berichten over deze plannen bereikten al snel de stad en de kringen rond Willem van Oranje. Wanneer Alva zou slagen in zijn opzet was dat een belangrijke tegenslag voor de ontluikende Nederlandse Opstand. Vanuit Vlissingen kon de Schelde worden beheerst en daarmee een flink deel van het Brabantse en Vlaamse achterland. Er was dus geen tijd te verliezen en in allerhaast werd er een plan gemaakt. Onderdeel van dat plan was de komst van een van de volgelingen van Willem van Oranje naar Vlissingen: Johan van Kuyk, heer van Erpt. Het is zeker dat hij al op 2 april in de stad was, waarschijnlijk zelfs eerder. Van Kuyk had op de dag van de opstand zelf een belangrijke rol in het opruien van de menigte die zich op paasochtend voor het stadhuis van Vlissingen had gevormd om het vertrek van een groep Spaanse kwartiermakers te eisen. Ook de priester van Vlissingen kreeg een rol toebedeeld. Hij leidde die ochtend de paasdienst in de Onze Lieve Vrouwekerk - de huidige Sint Jacobskerk - en hield een vlammeende anti-Spaanse toespraak. De rooms-katholieke gemeenschap van de stad maakte nog steeds de meerderheid uit van de bevolking en behoorde tot de meer welvarende klasse. Het was daarom belangrijk om hen bij de opstand te betrekken. Beide groepen smolten in de loop van de ochtend samen en togen, schouder aan schouder, onder leiding van Van Kuyk en waarschijnlijk ook de priester naar de zeedijk, waar de Spaanse vloot was gearriveerd.

De rest van het verhaal is overbekend: Van Kuyk loofde een beloning uit voor degene die een schot durfde te lossen op een van de schepen, waarna de Spaanse bevelhebber dacht dat er een groot-scheepse aanval op punt van beginnen stond en een onderhandelaar naar de dijk liet zwemmen. De uitkomst was dat de Spanjaarden beloofden te vertrekken, waarna de menigte in een overwinningsoes terugkeerde naar het stadhuis en daar een toespraak aanhoorde van de stadhouder van Zeeland, Anthonie van Bourgondië. Deze hield zijn gehoor voor dat er nog niets verloren was voor Vlissingen, dat iedereen naar huis moest gaan en niemand hoefde te vrezen voor represailles. De menigte liet zich echter niet ompraten en werd steeds luidruchtiger. De stadhouder besloot daarop onmiddellijk de stad te verlaten en de kwartiermakers volgden hem. De overwinning van de Vlissingers was daarmee compleet: de vijandelijke schepen waren onschadelijk gemaakt en het Spaanse gezag gevlucht. Diezelfde middag nog trad het nieuwe stadsbestuur aan. De bestaande leden konden in meerderheid blijven zitten, maar dan wel onder

toezicht van een comité van hoplieden, waarin vier vooraanstaande Vlissingers zitting hadden. Zij stonden klaar om de regie in handen te nemen, hetgeen kan worden gezien als een van de meest duidelijke aanwijzingen dat er sprake was van een van te voren uitgewerkt en doorgesproken plan voor de Vlissingse Opstand.

Voordelen en privileges

Willem van Oranje hield het niet bij alleen de lovende woorden in zijn brief van 7 mei 1572. Hij beloofde de stad twee jaar later met een nieuwe haven op de plaats waar Alva zijn citadel had gepland, gebiedsuitbreiding op Walcheren, belastingvoordelen en tal van hernieuwde maar ook nieuwe privileges. De stad was naar zijn mening - ook twee jaar na dato - onbetwist de eerste stad die afrekende met de troepen van Alva. En daarin had hij gelijk.

Peter van Druenen

Literatuur

- Bor, P., *Oorsprong, begin en vervolg der Nederlandsche oorlogen*. Amsterdam, 1621.
- Boxhorn, M.Z., *Chronijcke van Zeeland*. Middelburg, 1644, 2 delen.
- Brugmans, P.A., 'Briel en Vlissingen (Bijdragen ter teregtwijzing van eenen anderen Historieschrijver omtrent de voorvallen, in 1572, tijdens de overgang van den) door mr. P.A. Brugmans, 66, 84 en 98, vervolg hierop door den hr. G. van Enst Koning 112' in: *Algemeene konst- en letterbode voor het jaar 1840*. Haarlem, 1840.
- Dommissie, P.K., 'De ambachtsheerlijkheid van Oud Vlissingen en de wording van Nieuw Vlissingen'. In: *Archief Zeeland 1910*. Middelburg, 1910.
- Druenen, P.G. van, *Vissers, Kapers, Arbeiders. Vlissingen 700 jaar stadsrechten*. Vlissingen, 2015, p. 240-297.
- Guicciardini, M.L., *Beschrijvinge van alle de Nederlanden* (vertaling door Cornelium Kilianum). Amsterdam, 1612, oorspronkelijk, 1567.
- Nagtglas, F., *Levensberichten van Zeeuwen*. Middelburg, 1890, 4 delen.
- Raed, I. van, *Cort begriip der Institutie, of onderwijsinghe der christelicker religie, beschreven van Joanne Calvino, waer in, op de teghen-werpingen der tegenpartien [...] verantwoordinghen ghestelt worden. Door Guilielmum Launeum Ende nu ghetrouwelick uut het Latijn, in onse sprake overghestelt en [...] wyder verclaert*. Amsterdam, 1611.
- Swalue, E.B., *De daden der Zeeuwen gedurende den opstand tegen Spanje*. Amsterdam, 1846.
- Vrolikhert, G., *Vlissinghe Kerkhemel, ofte Levensbeschryving van alle de hervormde Leeraren, die sedert den Afval van Spanjen 1572, tot op dezen tyd, in de Nederduytsche Kerke van Vlissingen gearbeydt hebben, waar by komen de lysten van alle de Engelsche en Walsche Leeraren dier stad; als ook der genen, die in alle de Zeeuwsche steden, en te Dordrecht, in de Latynsche tale onderwezen hebben*. Vlissingen, 1758.
- Water, J.W. te, *Tweede eeuw-feest van de vryheid in den burgerstaat en godsdienst binnen de stad Vlissingen sedert den zesden van grasmaand MDLXXII, in eene openbaare redenvoeringe geveid den zesden van grasmaand MDCCLXXII, met eenige aanteekeningen en oorspronglyke stukken, betreffende de geschiedenissen van Nederland*. Middelburg, 1772.

Bronnen

- British Library, shelfmark: Cotton ms Augustus I ii 105. Plan of the town of Flushing, drawn by Robert Adams, 1588.
- Zeeuws Archief, archief Vlissingen, toegang 400, handschriftenverzameling II. Brief van Willem van Oranje aan het bestuur en de burgers van Vlissingen, 7 mei 1572.

De dreigende annexatie van Zeeuws-Vlaanderen

Afbeelding
Fort Ellewoutsdijk, met
op de achtergrond
Zeeuws-Vlaanderen |
foto David Koren.

Aan het einde van de Eerste Wereldoorlog werd Zeeuws-Vlaanderen opgeëist door België. Dit land was ontstemd over de Nederlandse neutraliteit tijdens de oorlog en beschuldigde Nederland van collaboratie met de Duitsers. Maar de gevoeligheden rondom de positie van Zeeuws-Vlaanderen gaan al veel verder terug.

De afloop van de Eerste Wereldoorlog betekende geenszins dat de rust in Europa was teruggekeerd. In Nederland zelfs verre van dat, met de dreigende claims van België op niet alleen Zeeuws-Vlaanderen, maar ook op Limburg. België was in de oorlog zwaar getroffen en was van mening dat het officieel neutrale Nederland economisch sterk had geprofiteerd van de oorlog en bovendien de Duitsers had bevoordeeld. Hierdoor waren volgens België herstelbetalingen op z'n plaats. Daarom werden zowel Limburg (aanwezigheid kolenmijnen, belangen van Waalse industriëlen t.a.v. de Midden-Maas) als Zeeuws-Vlaanderen (veiligstellen toegang tot de Antwerpse haven) opgeëist. Hoewel de keuze voor deze gebieden vooral op economische gronden was gemaakt, zou het België in de toekomst ook beter in staat moeten stellen zich te verdedigen. Daarbij was België in de laatste jaren van de oorlog al voorzichtig begonnen de bevolking in beide gebieden voor dit idee te winnen. Internationaal gezien leek de Belgische claim gesteund te gaan worden door

Frankrijk, dat niet ongevoelig leek voor het versterken van - het toentertijd francofone - België.

Vroegtijdig verzet

Al tijdens de oorlog kreeg Nederland signalen over de Belgische onvrede en mogelijke annexatieclaims. Nederland reageerde trefzeker. Vermoedelijk om niet nog een keer gebied aan België kwijt te raken. Het verlies van België in 1830 was namelijk al een traumatische gebeurtenis geweest. Koningin Wilhelmina voerde het verzet tegen een mogelijke annexatie op indirecte wijze aan. Zij sprak over de annexatie als over "het amputeren van een pink", waarbij de hele hand verminkt blijft. Er werd een Anti-Annexatie Comité opgericht dat formeel werd geleid door de voormalige rijkscommissaris voor het Belgische Vluchtelingenprobleem, dominee Jacob Pattist uit Aardenburg. Hij werd aangezocht om de afhankelijkheid van de bevolking aan het

Op dit kaartje zijn de Belgische claims na de Eerste Wereldoorlog te zien. Naast Limburg en Zeeuws-Vlaanderen werden ook de Duitse Oostkantons en zelfs het volledige Luxemburg opgeëist | bron: Stichting Studiecentrum Eerste Wereldoorlog.

Een anti-annexatie-betoging in Terneuzen | fotograaf onbekend, ZB, Beeldbank Zeeland, recordnr. 91823.

De Kapitale Dam bij Biervliet is - naast de slag bij Oostburg - het enige bekende slagveld van de Belgische Opstand op hedendaags Nederlands grondgebied | foto David Koren.

De Arsenaalkazerne in het centrum van Terneuzen is gebouwd om mogelijk toekomstige Belgische dreiging het hoofd te bieden | foto David Koren.

vaderland te bevorderen en tegelijkertijd breed verzet tegen de Belgische annexatieplannen te organiseren.

Een van de dingen die Pattist ondernam was het schrijven van het Zeeuws-Vlaamse volkslied met als veelzeggend refrein: *"Van d' Ee tot Hontenisse, van Hulst tot aan Cadzand; dat was hun eigen landje, maar deel van Nederland!"*. Daarnaast organiseerde het Comité Oranjefeesten, werden notabelen gemobiliseerd en werd de regionale folklore gestimuleerd. Niet geheel toevallig werd de regio in die jaren opvallend vaak bezocht door de koninklijke familie. Anderzijds werden er ook demonstraties in Den Haag georganiseerd, waarbij de Zeeuws-Vlaamse en Limburgse volksliederen ten gehore werden gebracht. Na afloop van een demonstratie in mei 1919 verklaarde koningin Wilhelmina op Huis ten Bosch dat beide volksliederen 'overal werden gezongen, ook door de soldaten wanneer die op mars zijn'. De annexatie-eisen hebben onbedoeld een Zeeuws bewustzijn gestimuleerd, want na Zeeuws-Vlaanderen kreeg ook Zeeland als provincie in 1919 een eigen volkslied.

Eerdere pogingen

Nog geen eeuw tevoren hadden de Belgische opstandelingen ook al getracht Zeeuws-Vlaanderen bij het nieuwgevormde België te voegen. Na het uitroepen van de Belgische onafhankelijkheid op 4 oktober 1830 (zie *Grensverhalen 1*), trokken Belgische opstandelingen op 17 oktober Zeeuws-Vlaanderen binnen om deze regio bij de nieuwe staat te voegen. Het gebied lag namelijk uiterst strategisch, met name door de toegang tot de havens van zowel Antwerpen als Gent. De Belgen kwamen te paard en trokken van dorp naar dorp. Ze vertrokken pas als de nieuwe vlag er hing en het stads- of dorpsbestuur zijn afhankelijkheid had betuigd aan de nieuwe staat. Het wierp voor de inwoners de vraag op aan wie men loyaal moest zijn: België of Nederland. Bij de protestantse elite, de bestuurders en het leeuwendeel van de bevolking in West-Zeeuws-Vlaanderen wenste men graag bij Nederland te blijven. In de directe grensstreek en het oostelijke (katholieke) deel bestond er daarentegen veel sympathie voor de Belgische zaak. Dat de commissaris van de koning Ewout van Vredenburg er bij de koning op

Afbeelding

Geglazuurd aarde-
werken sierbord met
propagandatekst van
Firma P. van der Want
Ivorwerken uit Gouda,
bedoeld als keramische
protestpublicatie
tegen de Belgische
annexatieplannen.
Het bord in late jugend-
stil laat een intact
Nederland zien, met in
de sierrand appeltjes
van Oranje en de
provinciewapens van
Zeeland en Limburg
| foto Jort Willemsen.

aandrong om Zeeuws-Vlaanderen - en vooral het Land van Hulst - op te geven, zal het gevoel van verbondenheid met de Nederlandse staat daar niet hebben versterkt.

Luitenant-kolonel Joseph Ledel werd naar het gebied gezonden om de Belgische opmars te keren. Dat lukte ten dele. Zo wist hij Oostburg voor de Nederlanders te behouden, maar andere delen van Zeeuws-Vlaanderen bleven in Belgische handen. Koning Willem I kon zich echter niet neerleggen bij het verlies van de zuidelijke delen van het koninkrijk en zette op 1 augustus 1831 de tegenaanval in, de zogeheten Tiendaagse Veldtocht. Deze oorlog werd door Nederland smadelijk verloren, op een enkele gewonnen veldslag na. De belangrijkste was de slag bij Kapitale Dam in Biervliet. Daar wist - opnieuw - Joseph Ledel de Belgen terug te dringen, waardoor uiteindelijk heel Zeeuws-Vlaanderen weer onder Nederlandse controle werd gebracht. Vervolgens duurde het nog tot 1839 voordat Nederland bereid was de Belgische onafhankelijkheid te erkennen. Het vertrouwen was na 1830 echter beschaamd, waardoor Nederland zich bewapende. Zo werd er in de vesting van Terneuzen een bomvrije arsenaal-kazerne gebouwd en aan de overzijde van de Westerschelde verrees tussen 1834-1839 Fort Ellewoutsdijk. Dit fort was een duidelijke poging om de scheepvaart over de Westerschelde te

beheersen, maar mede ook om de haven van Vlissingen te beschermen.

Hier stond al een fort, fort De Ruyter, maar dat was in verval en werd in 1867 gesloopt (aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog werd aan een nieuwe kustbatterij gewerkt, eveneens fort De Ruyter geheten, maar deze werd nimmer voltooid).

Om de schande van deze verloren oorlog zoveel mogelijk uit te wissen, werden er aan Nederlandse zijde de nodige militaire 'heldendaden' geconstrueerd. Deze berustten vaak op niet meer dan kleine acties waarvan de werkelijke betekenis zeer betrekkelijk was. Enkele van deze zeehelden liggen in Vlissingen begraven, waaronder jonkheer Jan Evert Lewe van Aduard, die omkwam bij een slag op de Schelde, maar die naar verluidt eerder had gezegd liever om te komen, dan zijn fregat te verplaatsen. Hiervoor werd hij beloond met de militaire Willemsorde. Een andere held uit die tijd betreft matroos tweede klasse Jacob Hobein, die op 18 maart 1831 in de Belgische wateren bij Philippine de Nederlandse vlag van een gestrande sloep die in handen van de muitende Belgen dreigde te vallen, wist te redden. Hoewel hij met deze 'heldendaad' geen wezenlijke bijdrage heeft geleverd om het tij voor de Nederlanders te keren, werd hij hiervoor binnen een maand al beloond met de militaire Willemsorde. Ook zijn praalgraf is nog altijd te bezoeken in Vlissingen, waar hij in 1888 op 78-jarige leeftijd stierf.

Afbeelding links

Grafmonument van zeeheld matroos Jacob Hobein uit de Belgische Opstand, gelegen aan de Koudekerkseweg in Vlissingen | foto David Koren.

Afbeelding rechts

De kerk in Graauw werd tijdens de Eerste Wereldoorlog voorzien van bijzondere schilderijen door de Belgische vluchteling Michel de Vos. Overigens keerde De Vos na de oorlog weer terug naar België, waardoor enkele muurdelen onbeschilderd bleven | foto David Koren.

Angst voor Belgische en mogelijk zelfs Franse annexatie laaide op toen de Franse keizer Napoleon III (1852-1870) een meer expansionistische buitenlandpolitiek ging volgen. Het leidde onder meer tot een artikelenreeks in het *Sluisch Weekblad* waarbij een anonieme schrijver de aansluiting van Zeeuws-Vlaanderen bij Nederland verdedigde en zich tegen een mogelijke annexatie bij Frankrijk keerde.

Uitkomst van Versailles

Vooral in 1919 werd het dus opnieuw erg spannend voor Zeeuws-Vlaanderen. Zou het de Belgen nu wel lukken? De Nederlandse angst voor annexatie was zeker niet ongegrond. Zelfs in eigen land gingen er stemmen op die zich gevoelig toonden voor de Belgische eisen, landelijk vertolkt door dagblad *De Telegraaf*, een krant die twee decennia later wederom makkelijk met buitenlandse winden bleek mee te waaien. En in het gebied was er ook nog wel enige steun, onder andere in het katholieke oostelijke deel van de streek. In België zelf waren de annexatie-eisen overigens niet helemaal onomstreden. Vooral aan Vlaamse zijde was men beducht dat de goede relatie met Nederland op het spel gezet zou worden en dan ook ook nog eens door - ten dele - Waalse belangen (Limburg). Ook speelde de gastvrijheid die honderdduizenden Belgen in Nederland hadden genoten een rol. Alleen al in Aardenburg zijn er bijvoorbeeld meer dan 30.000 Belgen voor kortere of langere tijd in de Sint-Baafskerk opgevangen. Hoewel er van de

Belgische aanwezigheid gedurende de Eerste Wereldoorlog weinig meer is te zien, is de kerk van Graauw bijvoorbeeld prachtig beschilderd door de Belgische vluchteling en schilder Frans de Vos.

Begin juni 1919 werd er in het Franse Versailles door de grote mogendheden beslist dat er geen grenscorrecties zouden komen tussen Nederland en België. Vooral de VS en het Verenigd Koninkrijk waren tegen. De Amerikanen omdat ze indruisten tegen het zelfbeschikkingsrecht en de Britten omdat ze bevreesd waren dat bij een toekomstig militair conflict tussen Duitsland en België de Duitsers weleens een duikbootbasis in de haven van Antwerpen zouden kunnen vestigen. Uiteindelijk was het enige dat België wist binnen te halen de Duitse gebiedjes Eupen en Malmedy en het neutrale territorium Moresnet, dat tussen 1815 en 1918 een soort ministaatje was omdat België en Duitsland het niet eens konden worden over welk land de aldaar gelegen zinkmijn in bezit mocht nemen. Limburg en Zeeuws-Vlaanderen bleven definitief bij Nederland horen.

Met de beslissing in Versailles werd de kou grotendeels uit de lucht gehaald, maar zekerheidshalve bleef het Anti-Annexatie Comité nog tot 1940 bestaan. Na het bekend worden van de beslissing in Versailles, werden er overal in Zeeuws-Vlaanderen grote feesten gevierd. In IJzendijke stonden er 'anti-annexionistische Patrijzen met Pattist-saus', met als dessert 'Vredestaart' en 'Eendrachtskoffie' op het menu. Anders dan de Belgische Opstand heeft de

Afbeelding

Op de Noorderbegraafplaats in Vlissingen liggen angespoelde militairen die bij strijd op zee in de Eerste Wereldoorlog zijn omgekomen. In totaal liggen er 34 Britten, 4 Belgen en 3 Fransen. Het monument op de achtergrond is geplaatst in 1921. | foto David Koren, met dank aan Hans Sakkers voor de informatie.

anti- of pro- annexatiebeweging geen blijvende monumenten achtergelaten in Zeeuws-Vlaanderen. Eerder lijkt het een ongemakkelijke episode in de geschiedenis van twee landen die - zeker na de Tweede Wereldoorlog - zeer nauw zijn gaan samenwerken, zowel in het verband van de Benelux (sinds 1944) als dat van de Europese Unie (sinds 1956).

Hoewel de Belgische annexatiedreiging een betrekkelijk korte oprisping in de periode na de Eerste Wereldoorlog leek, appelleert ze wel aan de wisselende loyaliteiten die in grensregio's kunnen en blijven optreden. Dit aspect blijft nog immer actueel, niet alleen in Zeeland.

David Koren

Meer lezen

- André Bauwens & Hans Krabbendam (red.). *Scharnierend geweest. 200 jaar Zeeuws-Vlaanderen 1814-2014*. Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen.
- André Bauwens & Miranda Haak (2014). *Bange jaren; Zeeuws-Vlaanderen en de Eerste Wereldoorlog*. Aardenburg.
- Rik Coolsaet (2014). *België en zijn Buitenlandse politiek 1830-2015*. Uitgeverij van Halewyck.
- A.C.J. De Vrankrijker (1946). *De grenzen van Nederland*. Uitgeverij Contact, Amsterdam.
- Thom Dobbelaar (2018). *Tussen Zeeuws en Vlaams Annexatie en separatisme in Zeeuws-Vlaanderen in de 20ste eeuw*. Masterscriptie Universiteit Gent.
- Tonny van Kemseke (2014). *Het Land van Hulst tijdens de Grote Oorlog 1914-1918*. Hulst.
- Jan Zwemer e.a. (2014). *Geschiedenis van Zeeland 1850-2000*. W Books.
- www.zeeuwseankers.nl
- Jan Zwemer en Allie Barth (2014). *Zeeland tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Uitgeverij Het Paard van Troje, Goes.
- Henk van der Linden en Leo van der Vliet (2014). *Zeeland en de Eerste Wereldoorlog*. Uitgeverij Aspekt BV.

Onderzoek Rijk naar kennisleemtes

Vanuit het programma militair erfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) wordt onderzoek uitgevoerd naar drie mogelijke kennisleemtes in het rijksregister. Deze leemtes hebben betrekking op de Tweede Wereldoorlog, de Eerste Wereldoorlog en de tijd van de Belgische Opstand. Onderzoeker Rutger Noorlander richt zijn pijlen daarbij voor een belangrijk deel op Zeeland, waar als grensprovincie nog betrekkelijk veel sporen van deze tijdlagen te vinden zijn. De aandacht voor de Slag om de Schelde (WO II) is in het licht van alle recente onderzoek en publiciteit evident. Wat betreft de Eerste Wereldoorlog (Nederland was neutraal) en de Belgische Opstand (de veldtocht vond grotendeels plaats op Belgisch grondgebied) lijkt het 'logisch' dat er in het rijksregister maar weinig relicten en structuren zijn uit deze episode. Des te meer reden om dit nog eens goed te onderzoeken. Het onderzoek zal leiden tot een advies aan de minister, waarbij voorstellen worden gedaan om bijzondere zaken toe te voegen aan het rijksregister. Hoewel alle uitkomsten nog niet bekend zijn, lijken de karakteristieke grenspalen tussen Nederland en België al een mogelijke kandidaat, als een directe resultante van de Belgische Opstand. *Zeeuws Erfgoed* zal hierover berichten zodra er binnen dit programma meer monumenten worden aangewezen.

Faro geeft erfgoed terug

Erfgoed van alle Zeeuwen

Het Verdrag van Faro werd in 2005 opgesteld door de Raad van Europa. Nu, zestien jaar later, is de minister van OC&W van plan het verdrag te bekrachtigen. In voorbereiding hierop voert de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed het programma 'Faro, Erfgoed en Participatie' uit. De insteek van dit programma is om burgerinitiatief en -participatie tot een vanzelfsprekend onderdeel van de erfgoedpraktijk te maken.

Het motto van het programma is 'leren door mee te doen'. Hiermee wordt tegenwicht geboden aan een trend die - met name in de archeologie - de laatste jaren goed merkbaar is. We doelen hier op een steeds groter wordende kloof tussen de erfgoedexpert en de erfgoedvrijwilliger. Het verkleinen van deze kloof wordt als belangrijk gezien omdat cultureel erfgoed zorgt voor sociale cohesie, identiteit, saamhorigheid, verbinding en de trots van het erbij horen.

Erfgoed Gezocht

Het motto 'leren door mee te doen' is zeker niet nieuw in de Nederlandse erfgoedwereld. Een van de meest aansprekende praktijkvoorbeelden die hiervan gebruik maakt is het archeologische project 'Erfgoed Gezocht'. Erfgoed Gezocht is een burgerwetenschapsproject waarin vrijwilligers meewerken aan wetenschappelijk onderzoek. In samenwerking met onderzoekers van de Universiteit Leiden gaan vrijwilligers op luchtfoto's en uitsneden van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) op zoek naar tot dan toe onbekend archeologisch erfgoed. Veel vrijwilligers hebben deelgenomen aan het project, echter lag de nadruk tot nu toe in de provincies Utrecht en Gelderland.

Kansen voor Zeeland

Zeeland zou hierop een goede aanvulling kunnen vormen. Hier is namelijk op luchtfoto's of op hoogtekaarten ook veel informatie omtrent archeologisch erfgoed te achterhalen. Een bekend en vroeg voorbeeld van wat hier mogelijk is zijn de luchtfoto's die vanuit de Universiteit van Gent zijn gemaakt. Hierop waren veel archeologische

fenomenen zichtbaar. In navolging daarvan heeft De Kraker in recentere tijd veel foto's vanuit de lucht gemaakt met alle positieve gevolgen van dien. Zonder hun inspanningen waren veel archeologische resten uit perioden variërend van de late prehistorie tot de nieuwe tijd nu nog onbekend.

Een voorbeeld dat we er hier willen uitlichten is een waarneming van De Kraker uit de periode 2004-2011. Waarbij hij op een rondvlucht in een sportvliegtuig in de buurt van Ossensisse (Zeeuws-Vlaanderen) opmerkte dat er cirkels in het gewas te zien waren. Hij meldde dit en naar aanleiding van zijn ontdekking heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) ter plekke een archeologische opgraving uitgevoerd. Hieruit

Afbeelding

Hoog opgetast graan in zogenaamde oppers aan het begin van de negentiende eeuw | bron: *Natuurlijke historie van Holland, geschreven door J. Le Francq van Berhey, Leiden, 1811.*

Afbeelding boven
Cirkelvormige
verkleuring opgegraven
in de buurt van
Ossenisse | bron: RCE
RAM 193, afbeelding 39.

bleek dat de cirkels eigenlijk greppels waren die geïnterpreteerd konden worden als afwateringsgreppels rond plaatsen voor opslag van hooi, graan of riet, zogenaamde graanoppers. Door de vondsten (vondsten en monsters) uit dit onderzoek bleek dat de greppels dateerden uit de twaalfde - veertiende eeuw na Christus. Dit valt samen met een periode kort na het ontginnen/inpolderen van het gebied. Het onderzoek van de RCE, gecombineerd met een aantal aanvullende luchtfoto's van De Kraker leverde in 2011 een totaal van 38 greppelstructuren op, met een diameter variërend

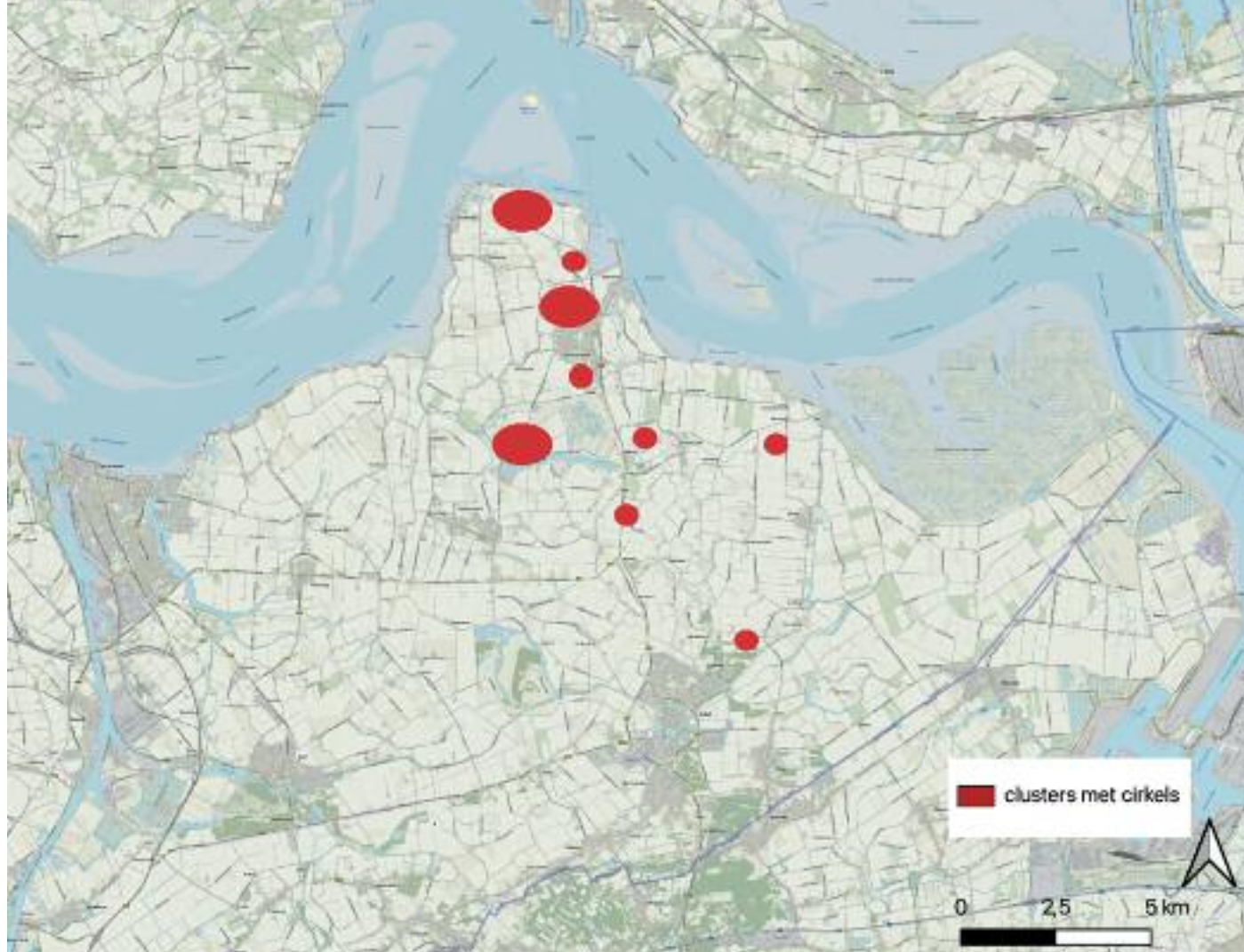
van 9 tot 13 meter. Deze ontdekking introduceerde een tot dan toe vrij onbekend archeologisch fenomeen in de Zeeuwse archeologie.

Voortschrijdend inzicht

Met de kennis van het onderzoek van De Kraker en de RCE in de achterzak heb ik, Erfgoed Zeeland archeoloog Karel-Jan Kerckhaert, in 2021 een kleine herinventarisatie gemaakt in een groter gebied (grotweg de gemeente Hulst). Omdat de tijd sinds 2011 niet stil heeft gestaan had ik daarbij

Afbeelding onder
Cirkel langs de zuidkant
van de Zoutestraat in
Hulst.

Afbeelding
Clusters met cirkels in
de gemeente Hulst.

de beschikking over veel meer luchtfoto's. Die bovendien een veel groter gebied bestreken, dan die in 2011 voorhanden waren. Ik heb gebruik gemaakt van alle vrij beschikbare luchtfoto's uit de periode 2016-2021. Dit heeft geleid tot een totaal van 68 cirkels in 9 zones. Vergelijking van de nieuwe data met de resultaten van 2009-2011 maakt bovendien duidelijk dat hierin niet alle 38 in 2011 herkende cirkels zijn opgenomen. Dit om de eenvoudige reden dat zij zich niet aftekenden in het gewas in de periode 2016-2021. Het totaal-aantal cirkelvormige greppels is in werkelijkheid dus nog veel groter.

Naast het feit dat er veel meer greppels zijn aangetroffen blijkt de verspreiding veel groter te zijn dan tot nu toe gedacht. Naast dat ze worden aangetroffen in de kleine delen van de gemeente Hulst, is er ook één aangetroffen in het zandige (en daarmee veel oudere) deel van de gemeente. Deze cirkel is aangetroffen langs de zuidkant van de Zoutestraat. Het formaat van deze cirkel doet vermoeden dat ook de aard anders is. Ze lijkt verdacht veel op grafstructuren uit de late bronstijd, zoals er in Oost-Vlaanderen al diverse zijn onderzocht. De cirkel langs de Zoutestraat is daarmee mogelijk een van de tot nu toe weinig bekende fenomenen uit de bronstijd uit de omgeving van Hulst.

Samen op zoek

Dit artikel maakt duidelijk dat er in Zeeland kansen liggen om de kloof tussen de erfgoed-professional en de erfgoedvrijwilliger te verkleinen. Blijkbaar ligt veel wetenschappelijke kennis voor het oprapen. Echter kan een project Erfgoed Gezocht pas opgezet worden wanneer er meerdere archeologische overblijfselen zijn die herkend kunnen worden. Daarvoor wil ik een beroep op jou doen. Ken je plekken waar in het landschap vanaf luchtfoto's of hoogtebestanden dingen te zien zijn (verkleuringen, puivlekken, et cetera)? Laat dit dan aan ons weten via het meldpunt van Erfgoed Zeeland: www.erfgoedzeeland.nl/meldpunt. Dan gaan we samen op zoek naar ons erfgoed!

Karel-Jan Kerckhaert

Bronnen

- www.universiteitleiden.nl/erfgoed-gezocht
- www.ugent.be/lw/archeologie/nl/onderzoek/onderzoeks-projecten/prohis-vlaamse-luchtfotografie.htm
- www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2011/01/01/cirkels-in-het-zeeuwse-land-waarderend-archeologisch-veld-onderzoek-aan-de-drogendijk-bij-kloosterzande-gemeente-hulst
- www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2011/01/01/cirkels-in-het-zeeuwse-land-waarderend-archeologisch-veld-onderzoek-aan-de-drogendijk-bij-kloosterzande-gemeente-hulst

Trots op mijn monument

Monumentale schatten op Schouwen-Duiveland

De gemeente Schouwen-Duiveland is een gemeente met veel monumenten. Op dit moment zijn er in de gemeente 810 rijksmonumenten en 384 gemeentelijke monumenten.

Van middeleeuwse woonhuizen tot travaljes: Stichting Monumenten Schouwen-Duiveland zet zich in om dit waardevol cultuurhistorisch bezit te behouden en te beschermen.

Over de stichting

Stichting Monumenten Schouwen-Duiveland is als het ware een dochterstichting van Stichting Renesse. Stichting Renesse is opgericht in 1953 met als doel om de opkomende recreatie in de jaren vijftig te coördineren en het eiland ervan te laten profiteren. Sindsdien zijn ze vermogensbeheerder van diverse gebouwen en terreinen op Schouwen-Duiveland. Na de eeuwwisseling was het tijd om een beslissing te nemen over het monumentaal erfgoed. Stichting Renesse kreeg hiervan steeds meer in beheer. Er is toen besloten om in 2002 een dochterstichting op te zetten die zich alleen bezighoudt met monumentaal erfgoed. Meteen na de oprichting nam de stichting de Houtloods in Zierikzee en het stadhuis in Brouwershaven over van de gemeente. Inmiddels heeft Stichting Monumenten Schouwen-Duiveland zo'n twintig objecten in bezit.

“Erfgoed behouden en benutten”

In 2019 ging de directeur van Stichting Renesse met pensioen en kwam er een vacature vrij. Voor Matthijs Heeres, die destijds bij Rabobank Zuidwest Nederland werkte, was dit een mooie kans om zich in te zetten voor het eiland Schouwen-Duiveland. “Op het eiland zijn veel oude gebouwen. Ik vind het belangrijk dat deze

voor zowel bewoners als recreanten in ere blijven of in hun eigenlijke staat worden hersteld. Het geeft een bepaalde sfeer, waardoor het fijner wonen en recreëren is.” Matthijs woont samen met zijn vrouw en drie dochters in Zierikzee.

Tijdens het interview vertelt hij dat sommige objecten die in bezit zijn van de stichting geëxploiteerd of verhuurd worden. “Met de winst van de geëxploiteerde panden kunnen we de kosten voor het onderhoud betalen. Andere gebouwen verhuren we, niet zozeer voor de inkomsten, maar om een bijdrage te leveren aan maatschappelijke doelstellingen. Voorbeelden daarvan zijn Museumboerderij Goemanszorg en Brusea.”

Inspecties

De stichting wil graag grip houden op de staat van alle monumenten. Het is dan ook van belang om ze goed in de gaten te houden. Elk jaar voert de Monumentenwacht van Erfgoed Zeeland een inspectie uit bij alle objecten. “In principe hou ik me helemaal niet bezig met deze inspecties. De Monumentenwacht plant deze zelf in. Na een inspectie krijg ik altijd netjes het inspectierapport toegestuurd. De afspraken hierover zijn duidelijk en alles loopt soepel.”

De stichting heeft een samenwerking met Rothuizen Architecten. Zij brengen structuur aan in de werkzaamheden die moeten gebeuren en

Het vooraanzicht van het stadhuis aan het Marktplaats in Brouwershaven anno nu
| deze foto en portretfoto Mieke Wijnen fotografie.

maken een meerjarenonderhoudsplan. Dit doen zij voor een deel op basis van de inspectierapporten van de Monumentenwacht.

Wanneer iemand in de gemeenten Schouwen-Duiveland een monument in bezit heeft of in een monument woont, kan diegene een subsidie aanvragen bij de stichting. Met deze subsidie kan er restauratie en onderhoud verricht worden aan het monument. Voordat een subsidie verstrekt wordt, gaat de Monumentenwacht van Erfgoed Zeeland eerst een inspectie uitvoeren aan het pand om te bepalen wat er nodig is. Na de restauratie of het onderhoud is het noodzakelijk dat de eigenaar één keer per twee jaar een inspectie uit laat voeren door de Monumentenwacht. Op die manier zijn zij altijd op de hoogte zijn van de staat van het pand en krijgen ze tips en advies op het gebied van vergunningen, subsidies en verduurzaming.

“Niet alleen hoe het eruit ziet, maar ook om de geschiedenis”

Top drie

Bij de vraag wat hij het mooiste monument vindt op het eiland, moet Matthijs toch even goed nadenken. "Het is heel lastig om er echt één uit te lichten. Er zijn zoveel mooie oude gebouwen, maar als ik er drie mag noemen dan zijn dat de Plompe Toren, het oude stadhuis in Brouwershaven en de Houtloodsen in Zierikzee."

De Plompe Toren, gebouwd in de vijftiende eeuw, is volgens Matthijs een uniek monument. "Niet alleen vanwege hoe het eruit ziet, maar vooral door de geschiedenis. Ook zie je de toren meteen, van welke kant je ook komt."

Afbeelding

Brouwershaven, circa 1910. V.l.n.r. slagerij Corn. van Nieuwenhuize, kruidenier Marien de Jonge, Café Jan Ringelberg, Stadhuis, snoepwinkel mevr. v/d Valk-Kloet, pakhuys C.W. den Boer en zinkwerker Piet van 't Hof. Rechts op de hoek met witte deuroplijsting de bakkerij van Leendert v/d Klooster, niet veel later van Izak Clarisse. Het fraaie pand rechts naast het stadhuis werd ca. 1912 afgebroken | bron: prentenbriefkaarten, ZB, Beeldbank Zeeland, recordnr. 1947.

De toren was immers het middelpunt van het welvarende dorp Koudekerke, gelegen aan de Oosterschelde. Het dorp verdween tussen 1475 en 1650 tijdens een van de woeste stormen in de zee, de toren bleef als enige overeind. De 23 meter hoge toren is nu toegankelijk voor bezoekers. Op weg naar boven - via de smalle traptreden - beleef je de geschiedenis van Koudekerke. Het uitzicht is grandioos!

Het oude stadhuis in Brouwershaven is te vinden aan het Marktplaatsje en is onlangs gerestaureerd. Het stadhuis is gebouwd in twee fasen: de achterzijde dateert uit de vijftiende eeuw en het voorste gedeelte uit de zestiende eeuw. Waarschijnlijk is de achtergevel destijds de voorzijde geweest. De prestigieuze voorgevel is een mooi voorbeeld van Vlaamse Renaissance. Op dit moment exploiteert een bedrijf het stadhuis en wordt het gebruikt als kantoorpand. "Het is niet mogelijk om binnen te kijken, maar de buitenkant is zeker de moeite waard om eens bij stil te staan!"

Als laatste noemt Matthijs de Houtloodsen tegenover de Oude Haven van Zierikzee. Deze gebouwen werden in 2002 gekocht door de stichting en in 2003 volledig gerestaureerd. Deloodsen van de oude houthandel zijn omgevormd tot een heuse timmer- en machinewerkplaats en kregen de naam 'Stads- en Commerciële werf', genoemd naar de vroegere scheepswerf. In deze werkplaats worden authentieke schepen gerepareerd en gerestaureerd, door tientallen

vrijwilligers. Naast de werkplaats vind je er de vloot met oude schepen van Museumhaven Zeeland. Aan de andere zijde van het gebouw is 'Grand-Café De Werf' gevestigd, een restaurant met een Italiaans tintje. "Dit is echt een mooi voorbeeld van hoe monumentaal erfgoed optimaal benut wordt. Er is een museum, scheepswerf en een restaurant met drijvend terras in gevestigd", aldus Matthijs.

De stichting is blij de 'beschermers' te zijn van al dat moois. Een bezoek aan Schouwen-Duiveland is dan ook zeker de moeite waard, van harte welkom!

Ben jij ook zo'n trotse monumenteigenaar?

Laat het de redactie weten!

Wil jij je verhaal delen met de andere lezers van *Zeeuws Erfgoed*, neem dan contact op met de redactie: zeeuws erfgoed@erfgoedzeeland.nl.

Abonnees van de Monumentenwacht die aan de interviewreeks deelnemen, ontvangen voor hun medewerking de professionele portret- en detailfoto die bij hun verhaal worden afgebeeld.

Afbeelding links

De Plompe Toren van het verdronken dorp Koudekerke.

Zeeuwse passie voor drukkunst

Afbeelding
De letterkasten van
Virusgrafiek met laden
vol letters | foto's Petra
Rouwendal

In de kunstwerkplaats KipVis, gevestigd in een voormalige school in Vlissingen, ligt centraal in de ontvangsthal een grafische werkplaats van VirusGrafiek met drukpersen en bokken vol letterkasten. Vrijwilligers Paul de Ruiter en Izaak Brunke organiseren daar, maar ook op locatie, workshops met veel enthousiasme en passie voor het vak. Want zij zien niets liever dat het virus van de grafiek zich over heel Zeeland verspreidt!

Kort na de eerste landelijke Maand van de Grafiek in 2013 richtten vier kunstenaars uit Zeeland het platform VirusGrafiek op. Het idee was zoveel mogelijk kunstenaars, volwassenen en kinderen kennis te laten maken met grafische kunst door middel van workshops en exposities. Drie jaar later, na een toename van het aantal aangesloten kunstenaars, werd het platform officieel een stichting. Paul de Ruiter, oud-docent beeldend onderwijs en voorzitter van de stichting, en oud-handzetter Izaak werden beiden werkplaatsmeester. Als hoeders van de werkplaats willen zij het ambacht van drukkunst voor Zeeland en voor de toekomst veiligstellen.

Mobiele drukkunst

De afgelopen jaren zijn er door Paul en Izaak al diverse culturele activiteiten georganiseerd rondom de Kinderboekenweek, de Kinderkunstweek en de Wetenschapsdag. Deze vonden plaats in een museum, bibliotheek, boekhandel of bij KipVis zelf. Verder organiseren zij lezingen en af en toe ook een beurs om grafiek te verkopen.

Zij verzorgen workshops in de werkplaats (wenskaarten drukken), op locatie (bedrijfsuitjes), bierviltjes bedrukken en workshops voor het onderwijs. "Kinderen vinden het prachtig om

Afbeelding
Paul de Ruiters (l) en Izaak Brunke (r) zijn druk bezig met het inkten van het zetsel en het afdrukken daarvan.

een eigen werkje te maken en dit door de pers te halen. Ze leren over het erfgoed van het grafische vakgebied, technieken en kunst in het algemeen", vertelt Paul enthousiast.

Werkplaats

De grafische werkplaats in Vlissingen is ingericht op hoogdruk en blinddruk. Bij hoogdruk wordt er gewerkt met dragers van hout, lood of linoleum waarop inkt wordt aangebracht. Etsen gebeurt zuurvrij en uit veiligheidsoogpunt werken kinderen met houten in plaats van loden letters en met watergedragen inkt. De drukmoet, de indruk die bij hoogdruk aan de achterzijde van het papier ontstaat, is kenmerkend voor hoogdruk.

"Moet moet", zegt Izaak, doelend op het onderscheid tussen ambachtelijke hoogdruk en computergestuurd drukwerk. Het zetten van teksten gaat met een zethaak, een koperen houder waar letter voor letter handmatig tekst in wordt opgebouwd. Bij blinddruk, een andere vorm die in de werkplaats toegepast wordt, ontstaat een reliëf in het papier. De inktvrije drager wordt dan met kracht in het papier gedrukt.

De collectie drukmaterialen is de afgelopen jaren flink toegenomen: van bijzondere clichés, ornamenten, houten bokken met loden en houten letters, inkten in allerlei kleuren, papiersoorten tot aan persen en gereedschappen, zoals een handbediende perforator om scheurranden te maken. Het merendeel komt uit schenkingen van voormalige drukkerijen uit onder meer Zierikzee, Terneuzen en Middelburg. Maar er zijn ook aangekochte of in bruikleen gegeven drukmaterialen.

"Niets is zo besmettelijk als grafiek"

Ondertussen hebben Paul en Izaak al heel wat uurtjes gewijd aan het reinigen en gebruiksklaar maken van de materialen. Sommige zo minuscule klein dat zij alleen met een pincet goed vast te pakken zijn. Trots haalt Izaak enkele loden letters uit een lade van een van de kasten. "We zijn al twee jaar bezig met letters schoonmaken. Deze zijn al door onze handen gegaan, maar deze moeten we allemaal nog doen."

Afbeelding

Er is veel materiaal en voorbereiding nodig om tot een goede afdruk te komen.

Immaterieel erfgoed

Eind vorig jaar is het ambacht van klassieke druk-kunst toegevoegd aan de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland dankzij het borgingsplan van het Steendrukmuseum in Valkenswaard. Ook Paul en Izaak zetten zich op allerlei manieren in voor de drukkunst. Naast hun eigen passie voor grafiek maken zij zich hard voor het behoud van dit oude mooie ambacht voor de provincie Zeeland. Zij staan te popelen om hun kennis over te brengen op een nieuwe erfgoedvrijwilliger. Deze vrijwilliger leert van beide werkplaats-meesters het ambacht van zetten en drukken met letters en ornamenten. Bij geschiktheid zal de assistent-werkplaatsmeester mensen zelfstandig gaan begeleiden in de werkplaats van VirusGrafiek

www.virusgrafiek.nl

Word jij erfgoed-vrijwilliger?

Laat het de redactie weten!

Stichting VirusGrafiek kan nog meer vrijwilligers gebruiken. Voorkennis van grafiek is niet nodig; je gaat in de leer. Nauwkeurig kunnen werken is wel een 'must'. Heb jij tijd en interesse? Bekijk dan de vacature op de landelijke website: erfgoedvrijwilliger.nl/vacatures. Misschien staan er nog meer vacatures die jou leuk lijken!

Monumenten verdienen een goed opgeleide erfgoedschilder

Afbeelding
Leerlingen krijgen les over monumentenzorg tijdens de opleiding Erfgoed Schilderen.

Met jaloezie zag Peter de Muijnck, projectleider bij Noom Schildersbedrijf, dat er in 2019 een opleiding Specialist Restauratie Timmeren/Metselen in Zeeland (Goes) is gestart. Hij bedacht dat dit vast ook mogelijk moest zijn voor de schilders in Zeeland.

Na wat speurwerk kwam Peter uit bij het Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen (NCE), waar ze de opleiding Erfgoed Schilderen aanbieden. Na wat info te hebben ingewonnen moest hij op zoek naar voldoende deelnemers in de regio om daadwerkelijk de opleiding naar Zeeland te halen. Na een periode van voorbereiding en werving, in samenwerking met Onderhoud NL en het NCE,

zijn er voldoende deelnemers om een opleiding te starten. Een van de argumenten voor de bedrijven om te investeren in het vergroten van de kennis en kunde van hun medewerkers, is dat er in de komende jaren veel van de oudere generatie schilders de pensioengerechtigde leeftijd gaan bereiken. Daarnaast is deze opleiding een uitdaging voor iedereen die wil groeien in vakmanschap en zo specialist erfgoedschilder kan worden.

Afbeelding
Leerling-schilder van schildersbedrijf Noom schildert een oudere deur.

De volgende bedrijven hebben de handen ineen geslagen om de opleiding naar regio Zeeland te halen: Schildersbedrijf Noom met vijf leerlingen; Koeverma schilders met twee leerlingen; Wilhelm BV met twee leerlingen en van de Velde VGO BV met één leerling.

In januari 2022 is de driejarige opleiding Erfgoed Schilderen gestart bij de schildersvakopleiding in Goes. De leerlingen starten in het eerste jaar met de intro monumentenzorg om daarna verder te gaan met verftechnologie. In de twee andere jaren komt onder andere het verven op verschillende ondergronden aan bod, en een periode waarin het instandhoudingsplan centraal staat. Na de opgedane kennis in theorie en praktijk, zijn de leerlingen klaar om na drie jaar opleiding examen te doen.

2021 opnieuw moeilijk jaar
voor meeste Zeeuwse musea:

43% minder bezoekers

In 2021 liepen de musea nagenoeg de helft van het jaar mis door noodgedwongen sluitingen tijdens de lockdowns. De zomer verliep voor de meeste musea nog behoorlijk goed, maar groepen annuleerden hun bezoek en publieksevenementen gingen niet door. 332.400 mensen brachten een bezoek aan de 52 musea die Zeeland rijk is. Dat is weliswaar meer dan in 2020, toen de musea slechts 262.076 bezoekers trokken, maar 43% minder dan een 'normaal' jaar.

Uit een recente inventarisatie van Erfgoed Zeeland blijkt dat de bezoekcijfers het afgelopen jaar wel zijn gestegen ten opzichte van het eerste coronajaar 2020. Dat is bijzonder, omdat de musea in 2021 een langere sluitingsperiode kende (24 weken) dan in 2020 (15 weken). Dus ondanks een langere lockdown zijn de bezoekcijfers wel gestegen. Musea weten zich nu beter aan de situatie aan te passen, kijken wat er nog wel mogelijk is en hebben zeer goede zomermaanden met hoge bezoekersaantallen gehad. Dat maakte het jaar toch nog een beetje goed. Maar er is zeker geen reden tot juichen bij de musea.

Alle musea teren in op hun reserves en zijn afhankelijk van steunpakketten om hun hoofd boven water te houden. Ook stellen hun investeringsplannen uit.

Het was dus een lastig jaar voor de musea. Er moest rekening worden gehouden met de beperkende maatregelen en daarnaast een terugloop van het aantal vrijwilligers. Zij vallen voor grootste deel in de leeftijdsrisicogroep.

Sluiting

Op 5 juni 2021 werd de verplichte sluiting weer opgeheven en kon het museumseizoen eindelijk beginnen. Musea die het hele jaar open zijn, misten hierdoor bij de start al 22 weken. De totale lockdown vanaf 19 december zorgde voor een abrupt einde van het toch al korte seizoen. Veel musea zagen dat niet aankomen; zij hadden nog allerlei activiteiten voor de kerstvakantie gepland. Maar liefst 24 weken waren de museumdeuren gesloten in 2021.

Goede zomer

Zeeland was in 2021 wederom erg in trek als vakantiebestemming voor de Nederlanders. Dat merkten ze in de musea ook goed. Tijdens de zomermaanden wist het publiek de musea gelukkig goed te vinden. Het goede zomerseizoen gaf de musea nog een beetje glans, maar het was bij lange na niet voldoende om de resultaten maar een beetje in de buurt van het normale niveau te brengen.

Noodsteun

In deze uitzonderlijke tijden misten de musea inkomsten uit entreegelden, horeca, museumwinkel en publieksevenementen, maar de vaste lasten liepen gewoon door. Het Rijk had in verband met de coronapandemie extra steunpakketten voor cultuur uitgetrokken. De middelen werden decentraal aan gemeenten beschikbaar gesteld. Zij konden hiermee de meest noodlijdende musea uit hun regio in deze barre tijden ondersteunen. Dit zorgde ervoor dat de musea ook in de toekomst overeind kunnen blijven.

Stijgende lijn

Het zal nog wel even duren voor de musea er weer bovenop zijn. Op dit moment geldt voor hen vooral overleven en hoop houden op betere tijden. Ze staan klaar om iedereen een onvergetelijke dag te bezorgen in een veilige omgeving. Steun dus vooral het museum in de buurt door er een bezoek aan te brengen.

Zeeland telt 52 prachtige musea. Samen vertellen ze verhalen die verwonderen, verbazen en ontroeren, ook in deze uitzonderlijke periode. Musea vertellen ons verhalen uit het verleden, verbinden dat met het nu en bieden perspectief op de toekomst. Voor de bezoekers van de 52 musea, zie erfgoedzeeland.nl/zeeuwsemusea2021.

Wat betekent de coronaperiode voor vrijwilligers?

Vrijwilligerswerk in musea

Erfgoed Zeeland heeft een rondje langs de musea gemaakt om te peilen hoe het is om vrijwilligerswerk in een museum te doen tijdens de coronaperiode en hoe de vrijwilligers het tweede coronajaar (2021) hebben beleefd. Hoe zijn zij met deze pandemie omgegaan en wat hebben ze gedaan om er het beste van te maken?

Visserijmuseum Breskens

Jan Albregtse is vrijwilliger bij Visserijmuseum Breskens. "In mijn werkzame leven was ik visserman. Ik heb 25 jaar op diverse schepen gevaren als schipper en eigenaar vanuit Breskens. De kennis en ervaring die ik op zee heb opgedaan wil ik graag delen. Dat past goed bij het Visserijmuseum Breskens. Ik vertel er graag over aan bezoekers. In het museum ben ik ook 'nettenbreier'. Dat is erg leuk om te doen. We breien boodschappentasjes, laten zien hoe vissersknopen worden gelegd en demonstreren de touwslagerij. Het is wel lastig converseren vanachter plexiglas of met een mondkapje op, maar zo kunnen we toch nog wat aan het publiek laten zien. Bezoekers mogen het ook zelf proberen. We hebben instructie filmpjes gemaakt en op de website van het museum gezet."

Museum Het Warenhuis Axel

Anneke de Blaeij is ongeveer zes jaar vrijwilliger bij Museum Het Warenhuis in Axel. "Ik werkte voorheen op een basisschool in de buurt en ben nu voorzitter van de werkgroep educatie van het museum. Met z'n tienden organiseren we allerlei activiteiten voor kinderen: schoolbezoeken, workshops, kinderfeestjes en verkleedmiddagen. Corona maakt het een stuk lastiger om iets te organiseren. Schoolbezoeken gingen een lange tijd niet door en plannen moesten in de ijskast. Knutselworkshops in het museum konden niet meer, dus maakten we pakketjes die de kinderen met hun ouders konden ophalen en thuis konden maken. Dat hebben zestig kinderen gedaan. We organiseren onze activiteiten nu buiten of verzetten de datum in de hoop dat er dan weer wat mogelijk is. We kijken uit naar betere tijden."

Het Polderhuis Westkapelle

Het Polderhuis Westkapelle heeft gekeken naar wat er wel mogelijk was ten tijde van de verplichte museumsluiting. Het museum organiseerde vogelexcursies met de Vogelwerkgroep Walcheren naar het Noordervroon. In korte tijd waren er ruim 120 deelnemers. Vanwege het grote succes krijgt dit een vervolg in 2022. Een tweede succesvolle activiteit was het lanceren van een 'legpuzzel-o-theek' bij het museum. Men kan bij het museum een kaart kopen waarmee tien keer een puzzel geleend kan worden. Omroep Zeeland was erbij en dat filmpje is ook uitgezonden bij de NOS. Ivo van Beekhuizen: "Ontzettend leuk dat we op deze manier landelijke bekendheid kregen met dit project."

Stadhuismuseum Zierikzee

Nel Beverloo is in 2011 in Burgh-Haamstede komen wonen. Ze wilde graag integreren op Schouwen-Duiveland en zich tegelijkertijd

verdienstelijk maken. In 2012 werd haar interesse gewekt door een oproep voor nieuwe vrijwilligers voor het Stadhuismuseum in Zierikzee. Na een open gesprek is Nel aangenomen, en zet zich sindsdien met veel plezier in voor het museum. De pandemie was voor haar heel onwerkelijk. "De eerste lockdown voelde als een 'verplichte vakantie' en was een onzekere periode, want wat zou dit betekenen voor het museum?" Toen het museum op 5 juni 2021 weer open mocht worden er allerlei aanpassingen gedaan. Zo werden de kaartenbakjes aan de muur met informatie over de tentoongestelde objecten vervangen door een iPad.

In de zomervakantie mochten kinderen op afspraak - en met niet meer dan drie kinderen tegelijk - de bekende Zuidhavenpoort van Zierikzee van lego bouwen. Ook zijn een groot aantal collectiestukken online gezet op stadhuismuseum.nl/collectie. "Laten we hopen dat we dit jaar deze periode van sluitingen achter ons laten en weer volop aan de slag kunnen én blijven."

Museum Het Bolwerk IJzendijke

Al acht jaar doet Nicole van Vught-de Bruijn vrijwilligerswerk bij museum Het Bolwerk in IJzendijke. Met een voorliefde voor geschiedenis en jarenlange werkervaring in het onderwijs, geeft zij nu als gids rondleidingen in het museum en tijdens bus- en fietstochten. "Het vergt veel voorbereiding en studeertijd om alle informatie op een toegankelijke en aantrekkelijke manier over te brengen op bezoekers, maar het is erg leuk en het houdt mijn geest en geheugen actief!" Door de twee coronajaren is de aanvraag naar rondleidingen flink gedaald. Een aantal lezingen moesten geannuleerd worden. Sommige gingen door op een andere locatie - in plaats van in ons sfeervolle museum - en zonder gezellig napraten met een hapje en drankje. Tijdens de sluitingen kon ons publiek informatie vinden op staats-spaanselinies.eu waar ook filmpjes en kaartmateriaal te vinden is. "We hopen met zijn allen dat coronabeperkingen in de toekomst niet meer nodig zijn zodat we iedereen live kunnen ontvangen in ons mooie museum."

ERFGOEDallerlei

Erfgoed Zeeland kan geen aanvullende informatie verstrekken over de verkoop van verschenen publicaties.

BOEKEN EN EENMALIGE UITGAVEN

Liza de Bie, Peter Maartense en Jaap Schoof, eindred. Inge Heuff, *Communicatie tijdens en na de ramp* (Ouwkerk: Watersnoodmuseum, 2021) 63 pag.; ill., foto's, krt., tek.; ISBN 978-90-

807535-9-4. Vierde deel in de uitgavenreeks van het museum zelf. Tijdens de stormnacht zijn communicatieverbindingen zoals kabels, centrales en telefoons verwoest en communicatie is op veel plaatsen onmogelijk. Radiozendamateurs bieden oplossing in een nieuw radionoodnet en ook de scheepvaart en militairen dragen hun steentje bij. In deze uitgave wordt aandacht besteed aan de verschillende aspecten van de communicatie tijdens en na de watersnoodramp van 1953. De communicatievormen worden afgewisseld met persoonlijke verhalen van ooggetuigen.

Jeanine Dekker, Huib Oil (red.) et al., *Zierikzee, acht eeuwen stad* (Goes: Paard van Troje, 2021) 272 pag.; ill., foto's, tek., grav., krt., plattegr.; ISBN 978-90-7193795-8. Uitgave ter gelegenheid van 800 jaar stadsrechten voor

Zierikzee, onder auspiciën van de Stichting Historisch Onderzoek Zeeland. Een tiental historici werkte mee aan de samenstelling van dit boek, ieder op een eigen vakgebied. Dit standaardwerk is opgezet in drie delen waarin de geschiedenis van de stad in de periode tot 1550, tussen 1550-1795 en 1795-1996 wordt beschreven. Daarna kwam de gemeentelijke herindeling, die niet meer werd beschreven. Onderwerpen zijn onder meer het ontstaan van Zierikzee als stad in de middeleeuwen; de handel, visserij en industrie in die tijd; poorters, gilden en armen (het sociale leven); het stadsbestuur en politieke verwikkelingen; kerkelijke instellingen en cultuureel leven in de stad. In de Nieuwe Tijd zijn de onderwerpen: een tijd van veranderingen; hervonden welvaart; nieuwe wegen in oude structuren; visserij, handel en koopvaart. De contemporaine geschiedenis handelt over onverwacht onheil en (infra)structurele veranderingen; stedelijke bedrijvigheid; van kerk naar staat; gezondheid, onderwijs, godsdienst en vrijetijdsbesteding; bestuurlijke veranderingen en de Watersnoodramp. Met slotbeschouwing,

bronnen- en literaturopgave, eindnoten, register en een cv van de auteurs.

Margot Dijkgraaf, *In de voetsporen van mijn grootvader* (Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas Contact, 2021) 206 pag.; tek.; ISBN 978-90-450-4495-8. In verhalende vorm geschreven familiegeschiedenis. Na opening van een koffertje - door de

auteur - onder het bed van haar moeder volgt de vondst een met de handgeschreven artikel van haar grootvader, over Penthesilea, heldin in een Duitse tragedie; en een rebelse literaire held. Dijkgraaf gaat op zoek naar de roots van haar grootvader in Zeeland en volgt zijn weg van Goes en Domburg naar Kampen, Brielle en Hilversum. En passant komen figuren als P.C. Boutens, Jan Toorop en Gerard Heymans voorbij. Met literaturopgave.

Leen van Duivendijk, *Vensters. Blikken naar buiten, blikken naar binnen* (Vlissingen: Den Boer|De Ruiter, 2021) 175 pag.; ill., foto's, tek.; ISBN 978-90-831588-0-8. Autobiografisch relaas van de Zeeuwse tekenleraar en kunst-

schilder (geb. 1954 te IJzendijke); een ode aan Zeeland en de kunst. Duivendijk vertelt over zijn jeugd in Zeeuws-Vlaanderen en komt door het werk van zijn vader in IJzendijke, Oostburg, Terneuzen, Middelburg en Koudekerke. Hij gaat studeren in Antwerpen aan de Koninklijke Academie voor schone Kunsten en ziet Cézanne als zijn spiegelbeeld. Hij vestigt zich in Middelburg en schildert en roeit.

Margreeth van Erpens-Abrahamse (samenst., vormg., eindred.), et al., *Album. Deel II. Zeeuws Weerzien, de krant vol herinneringen*

(Middelburg: Stichting Zeeuws Weerzien, 2021) 57 blz.; ill., foto's. Vervolg op een eerder uitgegeven deel waarbij redacteurs van de krant Zeeuws Weerzien korte verhalen vertellen over jeugtherinneringen. In deze uitgave staan 25 korte verhalen over onder meer op vakantie met de auto, de 'stuur-rage', vuurtje stoken, een overtocht met de Olau-Line, Piet Friet en de Golden Earrings in IJzendijke.

Petrus Gansel, Johan Francke (bezorging, inleiding, eindredactie), Jeanine Naerebout en Harm Bosch (tekstredactie), Perry Moree (voorwoord), *Morele beschouwingen en vleselijke lusten voorbij Kaap*

Hoorn. Journaal van een zeereis met het schip Stad Zierikzee II naar de westkust van Zuid-Amerika (1850-1852) door chirurgijn Petrus Gansel (Middelburg: ZB Bibliotheek van Zeeland, 2021) 108 pp.; ill., foto's, grav., krt., tek.; ISBN 978-90-72151-54-4. Deel 10 in de ZB-reeks Perfectum-Praesens-Futurum is de bezorging van een negentiende-eeuws reisjournaal van de Borselse scheepsarts Petrus Gansel dat als handschrift in de ZB berust. Johan Francke voorzag dit journaal van een inleiding en hertaalde de tekst. Gansel beperkte in zijn journaal de zeedagen tot een enkel woord, maar mensen die hij ontmoette, volksgebruiken, uitgaansleven, natuur, gebouwen en andere bezienswaardigheden die zijn pad eenmaal aan wal kruisten beschreef hij uitgebreid en voorzag hij van commentaar. Dat maakt de reis die Gansel onder kapitein Ochtman ondernam tot een document van zijn tijd. Zo maakt Gansel de lezer deelgenoot van zijn bezoek aan de steenkoolmijnen in Wales en de meer dan veertig dagen durende passage van Kaap Hoorn, terwijl het schip de metershoge golven trotseert. Valparaiso wordt getroffen door een stadsbrand en een aardbeving, maar Gansel verwondert zich vooral over de dames van lichte zeden in de stadsopera. In Panama-stad belandt hij te midden van gelukzoekers die tijdens de *Goldrush* op weg naar Californië zijn. In Peru beschrijft hij hoe sommige vrouwen in Lima zich als cyclopen verkleden en hoe een ontmoeting met desperado's eindigt. Voor de kust bij Pisco wordt verslag gedaan van de handel in nitraat, waarmee het zeilschip richting Queenstown vertrekt. De reis eindigt in Dundee, waar de kapitein het meest opmerkelijke konijn van de reis uit zijn hoed tovert.

Wim Hofman, *In de sneeuw geboren* (Zeeland: de gezamenlijke Zeeuwse boekhandels, 2021) 95 pag.; ill., tek., foto's; ISBN 978-9493220140. Uitgegeven als boekenweekgeschenk in de Week van het Zeeuwse

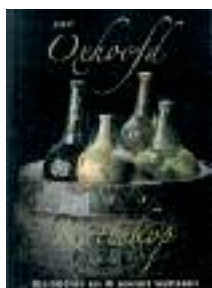
Boek. Wim Hofman (1941) vertelt over zijn vroege jeugd in Vlissingen en Valkenswaard. Daarbij komen de oorlogsverwoestingen en de Ramp uitvoerig aan bod, gezien door de ogen van een schooljongen die opgroeide in de puinhopen van Vlissingen.

Chiel Jacobusse, Ronald Rijkse (inleiding), **Gerard Heerebout** (red.), *Hans Warren, tekenaar, bewonderaar, vogelaar* (Middelburg: ZB Bibliotheek van Zeeland, 2021) 76

pag.; ill., tek., foto's; ISBN 978-90-72151-56-8. Naast schrijver en recensent was Hans Warren ook een verwoed amateur ornitholoog. Vooral in zijn jonge jaren maakte hij vele vogeltekeningen. Deze zijn in bezit van de ZB. Als negende

deel in de PPF-reeks voorzagt natuurkenner Chiel Jacobusse de tekeningen van commentaar en voegde er beschrijvingen van de bewuste vogels in de hedendaagse Zeeuwse fauna bij met foto's van eigen hand. Het is van een uitgebreide inleiding voorzien door Ronald Rijkse, vriend van Warren en oud-conservator van de ZB.

Gerard van Keken, Veronica Frenks (eindred.), et al., *Van oxhoofd tot kattekop. Geschiedenis van de Zeeuwse wijnhandel* (Goes: Het Paard van Troje, 2021) 176 pag.; ill., foto's, grav., tek.; ISBN 978-90-832025-2-5. Bundel met

bijdragen over de Zeeuwse wijnhandel en het consumeren van wijn in het gewest vanaf de Romeinse tijd tot heden. Aan de hand van een object worden tal van onderwerpen door een achttiental auteurs en tevens specialisten besproken. Die objecten zijn onder meer archeologische vondsten, een fopkannetje, proceszakje, gildepenningen, een schuttersstuk, een financiële verantwoording van een vendumeester, huisnamen, een boedelinventaris, een kattekop (wijnfles), een musket, wijnkoeler, ordonnantie en een tegeltabelau. Elk hoofdstuk bevat naast eindnoten een aparte literatuurlijst. Ook de huidige wijnproducenten in Zeeland worden niet vergeten.

Koopman, H., *Een weduwe in Israël. Leven, familie en vrienden van Maria de Lange-Kastelein* (Kampen: Brevier, 2021) 357 pag.; ill., foto's; ISBN 978-94-9243378-7. Levensbeschrijving van Maria de Lange (1891-1974) in de sociaal-

maatschappelijke en godsdienstige context van het bevindelijke christendom op Noord-Beveland. Het boek put daarbij uit de correspondentie die De Lange met veel personen onderhield, waaronder . C. van de Over, A. Swets, R. en A. Ravenhorst, D. Hage, A. Gunter, B. Duijzer, ds. J.W. Slager, ds. W.C. Lamain, ds. J. Pannekoek en ds. F. Mallan. Met illustratieverantwoording en register.

Rogier Koppejan (tekst), **Gerrit Ruitenburg** (tekstred. en voorwoord), *In Zoutelande staat een kerk* (Zoutelande: protestantse gemeente Zoutelande, 2021) 142 pag.; ill., foto's, tek. Overzicht van een grote hoeveelheid

schilders (sommigen uit Zoutelande, de meesten uit Nederland, België en Frankrijk) die allen de kerk van Zoutelande als onderwerp van hun werk kozen. Met name aan het begin van de twintigste eeuw. Daar zitten amateurs tussen, maar ook veelal erkende beroemde schilders zoals Toorop, Mondriaan, Graadt van Roggen, Hart Nibbrig, Bergsma, Heymans, Cassiers en Posenaer. Bij elke kunstenaar is een korte biografie opgenomen met daarnaast een werk van de kerk van Zoutelande.

Danny van der Linden, *Frans de Munck. De Zwanen Panter* (Deventer: Edicola Publishing, 2021) 192 pag.; ill., foto's; ISBN 978-94-93201-65-1. Frans de Munck, de doelverdediger uit de jaren '50 stond bekend als 'de Zwanen Panter'.

De in Goes geboren sportman en voor Goese Boys en v.v. Goes uitkomende keeper is een van de helden in de befaamde watersnoodwedstrijd in Parijs, is een superster in Duitsland en speelt daar als acteur in een film. Daarnaast is hij een vrouwenverslinder. Hij speelde onder meer voor Sittardse Boys, 1. FC Köln, Fortuna '54, DOS, Cambuur, Veendam en Vitesse. Populair bij supporters maar omstreden bij ploeggenoten. De keeper ging zijn eigen weg en nam geen blad voor de mond. In deze biografie van sportjournalist Van der Linden wordt de carrière van De Munck van geboorte tot graf op chronologische wijze verteld. In een bijlage is er een korte toelichting op genoemde clubs en personen, een erelijst als speler en trainer, lijst van interlands en uitspraken over De Munck. Met geraadpleegde bronnen.

Nicolette van Neste, *Een fenomeen in Veere. Hendrik Willem van Loon (1882-1944)* (Veere: Museum Veere, 2021) 80 pag.; ill., foto's, tek., krt. Uitgave verscheen bij de gelijknamige tentoonstelling in Museum Veere, gehouden van

9 oktober 2021 t/m 6 november 2022. Van Loon is de bekendste Amerikaans-Nederlandse historicus over de Nederlandse geschiedenis binnen de VS. De Rotterdammer Van Loon was erg gecharmeerd van Veere en verbleef er tussen 1928 en 1932 en is onder meer naamgever van de Van Loon hardzeildagen die nog jaarlijks worden gehouden. In de hoofdstukken - die rijkelijk geïllustreerd zijn met beeldmateriaal - wordt onder meer ingegaan op de jeugd van Van Loon, zijn verblijf in de VS (over twee hoofdstukken) en zijn verblijf in Veere. Er wordt een beeld gegeven van de tentoongestelde

items en er is een tijdslijn van het leven van Van Loon opgenomen met een lijst van publicaties van zijn hand. Met gebruikte bronnen en literatuur.

J.L. Nierstrasz Junior, uitgegeven, ingeleid en toegelicht door **Marinus van Hattum**, *Frans Naerebout* (Amstelveen: EON Pers, 2021) 252 pag., 32 pag. platen + vouwblad; ill., foto's, grav. Mensenredder Frans Naerebout (1748-1818) verdient

als mensenredder de hoogste lof. Johannes Nierstrasz Jr. (11796-1828) gaf hem die in een modern heldendicht, maar hij stuitte ook op kritiek van literatuurrecensenten. Marinus van Hattum gaf het werk van Nierstrasz opnieuw uit en voorzagt diens gedichten van een uitgebreide inleiding en toelichting.

Adrie Quist, Rien Verkerke, tekst: **Ben van den Aarssen**, *Concordia 1844-2020. Drie eeuwen muziek in Tholen* (Tholen:

Koninklijke Muziekvereniging Concordia, 2021) 189 pag.; ill., foto's. De drie eeuwen slaan op de negentiende, twintigste en eenentwintigste eeuw waarin de vereniging actief is, want de vereniging zelf bestaat 176 jaar en is in die tijd een spil in de Thoolse samenleving gebleken. Bevat zestien hoofdstukken die in chronologische volgorde in kleinere en grotere sprongen in de tijd die de geschiedenis van de vereniging chronologisch beschrijven. Met een slotwoord door voorzitter Job van de Velde, colofon en tien bijlagen over onder meer bekende muzikanten die ooit lid waren, repetitieruimten, herinneringen van een oud muzikant, een eregalerij met jubilarissen en solistenconcoursen.

Rob Roctus, *Moord en doodslag in Zeeuws-Vlaanderen tussen 1820 en 1930* (Zuidzande: Rob Roctus, 2021) 282 pag.; ill., foto's, krt., plattegr.; ISBN 978-90-6435485-0. In dit boek worden 55 moorden beschreven

die tussen 1820 en 1930 gepleegd zijn in het niet altijd zo vredige Zeeuws-Vlaanderen. De voornaamste bron daartoe zijn krantenartikelen, rechtbankverslagen en literatuur. Veel aandacht is er voor het typisch negentiende-eeuwse verschijnsel van de kindermoord op pasgeboren baby's door ongehuwde moeders. De 55 moordenaars van Joos Aalbrechtse en Catharina Nootebaart tot Alma Maria Haers komen in chronologische volgorde in deel I voorbij. In deel II is er eerst een inleiding op kindermoord in de negentiende eeuw en een overzicht van 29 kindermoorden. Hiervan worden er een zevental uitgelicht. Met verantwoord afbeeldingen en bronnenoverzicht.

Jakko Westerbeke, Jan-Willem van Aalst (kaarten), *Tanks op Westkapelle. Militaire voertuigen op Walcheren tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog* (Westkapelle: Polderhuis Westkapelle, Dijk- en

Oorlogsmuseum, 2021) 64 pag.; ill., foto's, tek., plattegr., krt.; ISBN 978-90-79210-04-6. Tevens verschenen als *Tanks at Westkapelle. Military vehicles on Walcheren Island during and shortly after the Second World War*. Overzicht van alle geallieerde militaire voertuigen die tijdens en kort na de bevrijding actief zijn ingezet. Voorzien van veel foto's en kaartmateriaal. Besproken worden onder meer de AVRE A3A, de LVT Buffalo's, de Weasels, DUKW's en Terrapins, de T148656 (de tank om mijnen te vernietigen) en allerlei tanks die namen kregen als Dandy Dinmont, Cock o' the North, Minotaur, Red Tod en Wolf of Badenoch. Met woordenlijst en literatuurlijst en overzicht van locaties met verwijzingen in het cartografisch materiaal.

TIJDSCHRIFTEN

Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen (2021) 288 pag.; ISBN 978-90-830638-2-9. Jan van Loo, 'De verdwenen schatten van Axel. Of de geschiedenis van de handschriftencollectie van de familie van Hoorebeke uit Gent en die van de kroniek van Jacob de Hondt uit Axel in het bijzonder.' (manuscripten; kronieken; Jacob de Hondt); Raymond Fagel, 'Don Pacheco in Vlissingen terechtgesteld (1572): was hij een wrede onderdrukker of een onschuldig slachtoffer?' (Tachtigjarige Oorlog; Vlissingen); Arjan van Dixhoorn, Johan Francke, Veronica Frenks, 'Een allegorie op de Levantse Handel? De iconografie van een genrestuk van Adriaen Verdoel de Jonge.' (schilderkunst; iconografie; Adriaen Verdoel de Jonge; oorlogen; kaapvaart); Huib Zuidervaat, 'Een achttiende-eeuwse 'maanwijzer' van Henricus Schortinghuis, predikant te Koudekerke, meer in context geplaatst.' (astronomie); Hendrik Struik, 'Stoffe van dankbaarheid. Dagboekantekeningen (1845-18554) van Arnout Jacob van Teylingen.' (Oost-Souburg; West-Souburg; A.J. van Teylingen; burgemeesters; dagboeken); Co Strootman, 'Geboorte van een cultuurdrager. P.J. Bouman in Zeeland.' (historiografie; P.J. Bouman; cultuurgeschiedenis).

Bulletin Stichting Oude Zeeuwse Kerken 85 (1 november 2021) 1-24. Karel-Jan Kerckhaert, 'De afbraak van de Catharinakerk in Hengstdijk.' (kerken; Hengstdijk); A.J. Zwerus, 'Het praalgraf van Hieronymus van Tuyll van Serooskerken.' (graven); Leo Hollestelle, 'Een aantrekkelijke partner. Kennismaking met Piet Bruinooge.' (interviews); Huib Uil, 'De grafzerken in de kerk van Kapelle, opa en kleinzoon Lepoeter en mr. P.C. Bloys van Treslong Prins.' (grafstenen; Kapelle); Jan Kouwen, 'Een synagoge in Zierikzee.' (synagogen; Zierikzee); Bernice

Crijns, & Rutger Morelissen, 'Christoffel en Maria in Nisse, schilfers aan hun voeten.' (muurschilderingen; Nisse).

Nehalennia. Archeologie, cultuurhistorie, streektaal en volkscultuur van Zeeland en Goeree-Overflakkee 214 (2022) 1-40. Jan Zwemer, 'Geitedurp - what's in a name?' (Grijpskerke); Bas Oele, 'Schore, een Zuid-Bevelands dorp.' (Schore); Wim de Vrieze en Paul Heerschap, 'Meer over het Schouwse stolptype.' (boerderijen); Jan Kouwen, 'Zomaar een getal' (joden; Zierikzee; 1902); Gerard van de Velde, 'Brune bōnen' (bonen; Cadzand).

Zeeland. Tijdschrift van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 30/4 (2021) p. 153-192. Ivonka Ciepielak, 'Lood-tinnen seksuele insignes.' (Bedevaartgangers; insignes); Liesbeth van der Geest, 'Chirurgijn Nicolaas van Woestenburger en de slaapkoorts van Hester Speijer uit Dreischor: een vreemd ziektegeval en een wonderlijke genezing in 1775.' (chirurgijns; Dreischor; neurologie); Jan Zwemer, 'Plaatselijke antwoorden op werkloosheid in het negentiende-eeuwse Walcheren, met name in de vroege jaren veertig: werkverschaffing en 'self-help.' (werkloosheid; Walcheren; negentiende eeuw).

HEEM- EN OUDHEIDKUNDIGE BLADEN

Vereniging Stad en Lande van Schouwen-Duiveland

Stad & Lande, 2021, 3. Johan Goemans, 'De Kaoie van Zonnemaire'; Henk Verschuur, 'Schouwen'; Jeroen Padmos, 'Wie bin dat noe?'; Betty Blickman-Ruiterkamp, 'De Conyershuisjes'; Hugo Doeleman Hzn, 'De Schouwen-Duivelandse Cloisonnétegels van de Porceleyne Fles uit Delft'; Jan C. Korteweg, 'Cygnus'; Jeanine Dekker, 'Vooraankondiging, Zierikzee, acht eeuwen stad'; Jeroen Padmos, 'Winnaars en oplossing winactie Stad en Lande 161'; Ineke van den Broek, 'Ik praat met iedereen', interview met Ria Geluk'; Judith Uiterwijk, 'Erfgoed'.

Heemkundige Kring Walcheren

De Wete, 2021, 4. Jan J.B. Kuipers, 'Geloof u in materialisaties?' Vijf jaar Mysterieus Middelburg'; Cisca Schorer- Teda van Berkhout, 'Bommen op Domburg. Het dagboek van Cisca Schorer 1944-1915'; Aad de Klerk, 'Walcherens schoonheid. Over de inzet van de vereniging Nehalennia (1911 circa 1945)'; Leo Faasse, 'P.C. Boutens (1870-1943)'; Guus Boone, Jeanine Naerebout, 'Besprekingen. 'k è heleze, 'k e'heleze'.

Historische Vereniging Arnemuiden

Arneklanken, 2021, 4. Piet Feij, 'Kleverskerke in de tijd van koning Willem I (2)'; Leen Schouls, 'Museumbericht. Een mooie schaal voor een mooie gelegenheid'; Janneke Lindenbergh, 'De schuil-kelders in Arnemuiden tijdens de Tweede Wereldoorlog'; Leen Schouls, 'Daar zat en zit muziek in (2)'; Gertrude van de Ketterij, 'De rederijerscultuur in Arnemuiden (2)';

Kees de Ridder, 'Terug in de tijd met Lieven Kusse'; Joost Adriaanse, 'De bewoners van de Lionstraat (noordzijde) in de vijftiger jaren (2)'; Bruno Janson en Leen Schouls, 'Archeologierubriek'.

Vereniging Vrienden van het Historisch Museum De Bevelanden

De Spuije, winter 2021. Paul Consten en Dignis Fransen van de Putte, 'Duizendpoten in Goes'; Hanna van Boven, 'Nieuwe Oude Lappen. Merklappen uit de achttiende en eerste helft van de negentiende eeuw in het Historisch Museum De Bevelanden'; E. Coppens en K.-J.R. Kerckhaert, 'Middeleeuwse verrassingen uit Kruijningen'; Frank de Klerk, 'De Blaauwe Steen'; Adri Haaij, 'De familie Kuilenbroek in de gemeente Hoedekenskerke'; G.J. Lepoeter, 'Busje komt zo...Het begin van een nieuw tijdperk in het openbaar vervoer op de Bevelanden'; Frits de Kaart, 'Priesters, broeders, zusters, deel II'; Eef van Brummelen, 'Film by the Sea: Zijn verloren land, documentaire van Koert Davidse, 2009'.

Oudheidkundige Kring 'De Vier Ambachten'

Bulletin, 2021, 5. A.M.J. de Kraker, 'Boekweit: een verdwenen gewas (opnieuw bekeken)'; G.M.P. Sponselee, 'Het zand van de Kauter te Nieuw-Namen'; Adrie de Kraker, 'Opgraving 'De Torenberg' te Zaamslag'; P. Stockman, 'De haven van de Hertogin Hedwigepolder 1925-1955'; J.W. Gremmen, 'De Keure van de Vier Ambachten'.

Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen

Tijd|Schrift, 2021, 4. Lo van Driel, 'Over een verfrommeld NSB-krantje en de gevolgen'; Rinus Willemse, 'Ere wie ere toekomt'; Boudewijn de Huenges Wajer en Theo Wajer, 'De retourreis van de Beurs van Middelburg - een ramp in de Scheldemond in 1741'; André R. Bauwens, 'Een foto uit vervlogen dagen'; Nico M.P. Peterse, 'Jeugdorp Hedenesse: een voortdurende uitdaging?'; André Bauwens, 'De berenning van Aardenburg herdacht'.

Heemkundige Vereniging Terneuzen

Nieuwsbrief, september 2021. José van Houdt, 'Terneuzen als plaats- en familienaam'; De redactie, 'Een dorp moet verdwijnen'; P.C. Geensen, 'De memoires van Pieter Cornelis Geensen (3)'; Douwe van der Meer, 'Informatiepunt Historisch Oud-Terneuzen'.

Nieuwsbrief, december 2021

P.C. Geensen, 'De memoires van Pieter Cornelis Geensen (4)'; Jaap Goossen, 'De geschiedenis van de smederijen op Zaamslag en omstreken'.

UITGELICHT

In *Bulletin Schrijft* A.M.J. de Kraker het artikel 'Boekweit: een verdwenen gewas (opnieuw bekeken)'.

Herkomst

Volgens de overlevering zou Jonkheer Joos van Ghistelle, schout van Axel en Hulsterambacht, het boekweitzaad in de jaren tachtig van de vijftiende eeuw hebben meegebracht uit Klein-Azië. Omdat de uitvoer van dit zaad streng verboden was verstopte hij het tussen de bladzijden van zijn gebedenboek. De geestelijkheid hier had bezwaar tegen de verbouw van boekweit omdat het van heidense oorsprong was, en dus zaaide jonkheer Joos het - als eerste in de streek - op zijn landgoed bij Zuiddorpe. Een mooi verhaal, maar de verbouw van boekweit werd in Brabant al in de tweede helft van de veertiende eeuw vermeld, lang vóór Joos van Ghistelle zijn tocht naar Palestina ondernam.

Verbouw

Boekweit groeit het beste op zanderige grond. Het wordt als cultuurgewas geteeld om de meelrijke zaden. Het zaad wordt eind mei of begin juni gezaaid. Vroeger kan niet, want één nachtvorstje kan al fataal zijn. Boekweit groeit snel en dicht op elkaar, zodat onkruid weinig kans krijgt. De plant heeft veel zon en warmte nodig, en zeker tijdens de bloei is goed weer een vereiste voor de vele insecten die op bezoek komen. De plant krijgt witte bloemen en roodachtige stengels en kan wel een hoogte bereiken van anderhalve meter. Boekweitzaad rijpt snel, in september kan er al geoogst worden. Een hectare boekweit levert ongeveer 1500 tot 2000 kilo

Boekweitzaden.

Boekweitplant in bloei

Boekweistro | foto's A.de K.

zaad op, dat verwerkt wordt tot boekweitmeel. Voor brood is het niet geschikt, men bakte er platte koeken van of pap. Vroeger werden er ook boekweitgrutten van gemaakt, een smakelijk gerecht, en een soort poffertjes, kneudels of knuddels genoemd. Vooral bij de lagere volksklasse en de plattelandsbevolking was boekweit geliefd, maar ondanks de voordelen verdween de boekweit toch langzaam maar zeker, vooral door de opkomst van de aardappel en de wijde verbreiding daarvan. Ook mislukten veel oogsten door de slechte weersomstandigheden.

Zuiddorpe houdt de herinnering aan de boekweit levend door de jaarlijkse 'Boekweitfeesten', ter ere van jonkheer Joos van Ghistelle. In 1816 heeft de toenmalige zelfstandige gemeente Zuiddorpe van hogerhand toestemming gekregen drie boekweitbloemen in het wapen te voeren.

UITGELICHT

In *De Spuije* staat het artikel 'Busje komt zo ... Het begin van een nieuw tijdperk in het openbaar vervoer op de Bevelanden' van G.J. Lepoeter.

Van oudsher waren er door paarden getrokken vervoermiddelen - grote en kleine rijtuigen, postkoetsen, omnibussen en in de winter arrensleden - waarmee men zich verplaatste. In 1868 werd een spoorverbinding in gebruik genomen vanaf het vasteland tot Goes, een paar jaar later uitgebreid tot Middelburg en Vlissingen. Zuid-Beveland en Walcheren waren vanaf die tijd geen echte eilanden meer. Het duurde nog wel een tijdje eer er een goede verbinding kwam tussen de dorpen en het centrum Goes, en zeker tussen de dorpen onderling. Het begon met de opkomst van de automobiel in de laatste decennia van de negentiende eeuw. Naast de ontwikkeling van de personenauto werd al gauw de mogelijkheid van een autobus gezien: de eerste boden plaats aan maximaal 20 personen. In 1898 kwam tussen Beilen en Emmen de eerste geregelde busdienst in Nederland tot stand. De verspreiding van de autobus ging snel, onder andere doordat in de Verenigde Staten Henry Ford grote aantallen van het model T-Ford produceerde. Het ontstaan van het lopende bandwerk en de druk van de Eerste Wereldoorlog maakten het mogelijk dat na 1918 bijna overal in het land busdiensten verschenen.

In Zeeland was de eerste autobusdienst op de Bevelanden die van J.C. Krijger in Goes. Januari 1914 begon deze Goese garagehouder een geregelde dienst tussen Goes en het Wolphaartsdijkseveer, na het beëindigen van de omnibusdienst van L.G. Overbeeke op dit traject. De omnibus en een aantal paarden van Overbeeke werden openbaar verkocht. In maart 1920 startte Krijger ook een dienst tussen Goes en het Katseveer, aansluitend op de veerboot naar Zierikzee. In de jaren twintig kregen vrijwel alle dorpen op Zuid-Beveland een geregelde busdienst. Op Noord-Beveland duurde het tot 1927 voordat goede verbindingen over het hele eiland tot stand kwamen.

Autobussen geparkeerd op de Grote Markt. Geheel rechts, bij het begin van de Lange Kerkstraat, de rode bus met kenteken K-4250 van N. Kroak Steemann, 1924 | collectie Gemeentearchief Goes.

Een Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw

Onder de titel 'Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw' presenteert het Stadhuismuseum Zierikzee dit jaar bijzondere werken van de 'Zierikzeese' meester-schilder Arnoldus van Anthonissen.

Tot voor kort was er maar weinig aandacht voor Zeeuwse meesters uit de zeventiende eeuw.

Het Stadhuismuseum Zierikzee brengt daar met een reeks tentoonstellingen en publicaties verandering in. Dit is al de vierde expositie in deze reeks, maar er liggen nog genoeg onderwerpen op de plank om door te gaan tot in 2027.

Arnoldus van Anthonissen, *het landt van Schouwen ende annexe polders, met Geheel Duyvelandt*, 1682
| Stadhuismuseum Zierikzee, inv. nr. 1324.

Arnoldus van Anthonissen, *Wester-schelde met schepen op woelig water, in de achtergrond fort Rammekens* | Museum De Lakenhal, Leiden, inv. nr. s 1177.

Arnoldus van Anthonissen (1631-1703) is vooral bekend als derde generatie marineschilder, zoon van Hendrick van Anthonissen en kleinzoon van Aert Anthonissen. In Zierikzee schildert hij marine- en zeegezichten, maar evengoed landkaarten, wapenborden en scheepsinterieurs. Daarbij runt hij ook nog een kunsthandel. In zijn tijd is hij de belangrijkste schilder van Zierikzee. Vanuit zijn brede palet aan vaardigheden is hij een cultureel ondernemer pur sang.

De expositie toont werken van Arnoldus van Anthonissen in alle soorten en maten. Maar er is

ook werk te zien van vader Hendrick van Anthonissen, voorganger Jan Porcellis en stad- en generatiegenoot Pieter Vogelaar. Het bijzondere aan deze tentoonstelling is dat de werken nooit eerder bij elkaar zijn geweest en uit het hele land komen, zelfs van over de grens. Vele instellingen verleenden hun medewerking bij de totstandkoming van deze expositie. Er zijn onder andere werken te zien uit: Museum De Lakenhal (Leiden), Museum Het Valkhof (Nijmegen), Kunsthandel P. de Boer (Amsterdam), Galerie Barnabé (Parijs), Scheepvaartmuseum (Amsterdam), Zeeuws Museum (Middelburg), Streekmuseum Jan Anderson (Vlaardingen), De Groot Schilderijenrestauratie en uit diverse particuliere collecties. De tentoonstelling, verspreid over vier zalen, toont schilderkunst aangevuld met originele archiefstukken uit het Zeeuws Archief (Middelburg). Bezoekers krijgen een iPad mee die je door de expositie leidt en verdiepende informatie biedt. Dit is wederom een waar pareltje in de reeks over zeventiende-eeuwse Zeeuwse meesters. Ter gelegenheid van de expositie is ook een boek uitgebracht.

Benieuwd naar deze Zeeuwse meester uit de Gouden Eeuw?

De tentoonstelling over Arnoldus van Anthonissen is tot en met 13 november 2022 te bezichtigen in het Stadhuismuseum Zierikzee.

MOnuMENTaal

Een particulier meldde in 2017 de vondst van een menselijke schedel bij Erfgoed Zeeland. Hij had deze gevonden in stortgrond, die afkomstig was van de Hans Friezeschans langs de Henricusdijk bij Oostburg. De schedel vertoont op drie plaatsen houwsporen, waarschijnlijk van een zwaard. De schedel is van een jonge man, die vermoedelijk slachtoffer is geworden van gevechten uit de Tachtigjarige Oorlog.

